

Univerzita Karlova v Praze

Filozofická fakulta

Ústav translatologie

Bakalářská práce

Daria Scetinschi

Komentovaný překlad dokumentárně-historického textu: Виталий Шенталинский, Рабы Свободы, Москва 2009 (vybraná část z kapitoly – Мастер глазами ГПУ. За кулисами жизни Михаила Булгакова)

Annotated translation of the text of the historical documentary: Vitalij Shentalinskij, Raby svobody, Moskva 2009 (selected part from the chapter - Master glazami GPU. Za kulisami zhizni Mikhaila Bulgakova)

Praha 2015

Vedoucí práce: PhDr. Stanislav Rubáš, PhD.

Poděkování

Ráda bych upřímně poděkovala především PhDr. Stanislavu Rubášovi, PhD. za jeho odborné vedení mé bakalářské práce. Poskytl mi nejenom cenné rady, ale zároveň byl velmi trpělivý a vstřícný. Dále bych ráda poděkovala profesionální překladatelce Ivě Dvořákové, která mi pomohla vyřešit některé překladatelské obtíže. V poslední řadě bych ráda uvedla i paní Hanu Čechurovou, korektorku, která se soustředila především na český jazyk a opravila chyby, které se v textu vyskytly.

Prohlášení:

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci vypracovala samostatně, že jsem řádně citovala všechny použité zdroje a literaturu a že tato práce nebyla využita v rámci jiného vysokoškolského studia či k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze dne

.....

Podpis autora

Abstrakt

Předkládaná diplomová práce si klade za cíl uskutečnit komentovaný překlad dokumentárně-historického textu. V daném případě se jedná o část z jedné kapitoly trilogie *Raby Svobody*, napsanou Vitalijem Šentalinským. V komentáři se uděluje pozornost různým problémům vzniklým při překladu, a to nejenom na jazykové úrovni, ale také ve sféře kulturní a historické. Teoretická část, která čerpá především z českých a slovenských teoretických prací o překladu od Jiřího Levého a Antona Popoviče, by měla pomoci lépe pochopit roli překladatele ve společnosti a jeho jednotlivé způsoby, kterými vybírá určité řešení pro překlad obtížných míst.

Klíčová slova: překlad, překladatelské problémy, kulturní reálie, Michail Bulgakov, Lubjanka, Sovětský svaz, represe

Аннотация

Предлагаемая бакалаврская работа ставит перед собой цель написать комментированный перевод документально-исторического текста. В данном случае идет речь об одной главе из трилогии писателя Виталия Шенталинского «*Рабы Свободы*». В комментарии большее внимание уделяется не только переводческим проблемам на отдельных уровнях языка, но также и проблемам в сфере культуры и других областях. Теоретическая часть, основанная прежде всего на чешских и словацких теоретических работах Иржи Левого и Антона Поповича, должна помочь лучше понять роль переводчика в процессе перевода, а также отдельные способы какими переводчик находит то или другое решение переводческих трудных мест.

Ключевые слова: перевод, переводческие проблемы, культурные реалии, Михаил Булгаков, Советский Союз, репрессии

Abstract

The aim of this Bachelor's Thesis is to present annotated translation of the text from the historical documentary by trilogy author Vitalij Shentalinskij "*Raby Svobody*". In the commentary attention was paid not only to problems at various language levels, but also to cultural and the other influences. The theoretical part, which is based on Czech and Slovakian theoretical works of Jiri Levy and Anton Popovic, could also help to facilitate deeper understanding the role of the translator and alternative ways of how the translator can deduce a solution to particular translation problems.

Key words: translation, translation problems, cultural facts, Mikhail Bulgakov, Soviet Union, repressions

Obsah

Úvod	7
1. Život Micaila Bulgakova	9
2. Text překladu	11
3. Komentář k překladu	28
3.1 Autor a text	28
3.2 Analýza textu originálu	29
3.3 Pragmatická rovina překladu a jeho příjemce	31
3.3.1 Pragmatická rovina překladu: obecný přístup	31
3.3.2 Potenciální příjemce překladu	32
3.4 Překladatelské problémy	33
3.4.1 Název	33
3.4.2 Reálie	34
3.4.2.1 Historické reálie	34
3.4.2.2 Adresy a názvy	36
3.4.2.3 Kulturní reálie	37
3.4.3 Intertextualita	38
3.4.3.1 Překlad citací z děl Michaila Bulgakova	38
3.4.4 Syntaktická rovina	39
3.4.4.1 Dlouhá souvětí	39
3.4.4.2 Vsuvky	41
3.4.5 Lexikální rovina	42
3.4.5.1 Frazeologie	42
3.4.5.2 Báseň, vtip	44
3.5 Grafické prostředky	46
3.5.1 Pomlčka a uvozovky	46
3.5.2 Kurzíva	46
3.5.3 Tři tečky	46
Závěr	48
Bibliografie	49
Příloha - text originálu	

Úvod

Překladařství je věda, která zahrnuje jak odborné znalosti, tak i umělecké citění. Teoretikové v oblasti překladů zdůrazňují odborný přístup nebo uměleckou funkci překladatele. Na základě těchto dvou aspektů můžeme překlad rozdělit do dvou základních částí, a to literárněvědnou a lingvistickou.

V dané bakalářské práci jsem se snažila zohlednit obě tyto části. Proto je celá práce rozdělena do dvou základních úseků — praktického a teoretického. Praktický úsek tvoří samotný překlad dokumentárně-historického textu z ruského jazyka do českého jazyka. Teoretický úsek je komentář představující překladatelské problémy, se kterými jsem se při práci nad překladem setkala.

V daném případě je textem originálu jedna část kapitoly z rozsáhlé trilogie *Raby Svobody*, kterou napsal ruský spisovatel Vitalij Šentalinskij. Tato trilogie je výsledkem dlouholetého bádání autora v ruských tajných archivech a vypráví o životech perzekvovaných spisovatelů v období Stalinovy hrůzovlády.

Překlad části této knihy by mohl poskytnout české veřejnosti rozšířené informace o temném období ruských dějin dvacátého století. Zároveň by mohl vzbudit v českém prostředí zájem o získávání dalších informací týkajících se dané problematiky.

Komentář k překladu by mohl poskytnout čtenáři zaostřený pohled na práci překladatele a překladatelské problémy, se kterými se při překladu setkáváme. Tato teoretická část by zároveň mohla pomoci budoucím překladatelům při překladech obdobných textů. Je samozřejmé, že všechny texty jsou originální, avšak při překladu textů s podobnou tematikou se musíme vypořádat s podobnými překladatelskými problémy.

Při psaní komentáře budu vycházet nejenom z rozdílů českého a ruského jazyka na syntaktické a lexikální rovině, ale také z historických faktů a reálií.

Pro lepší pochopení překládaného textu jsem se rozhodla nejdříve uvést několik základních informací o životě Michaila Bulgakova, jelikož mnoho z jeho osobních zkušeností je obsaženo v jeho dílech.

Zdroje, ze kterých jsem při psaní dané bakalářské práce čerpala, je možné rozdělit do několika základních skupin. Jedná se především o odborné slovníky a jazykové příručky. Dále je to literatura spojená s teorií překladu. Všechny zdroje uvádím v komentáři jako poznámku pod čarou u každého překladatelského problému. Velkým zdrojem pro mě jsou i internetové vyhledávače a encyklopedie, u kterých však vždy prověřuji jejich důvěryhodnost a správnost.

1. Život Michaila Bulgakova

Michail Bulgakov se narodil v roce 1891 v Kyjevě. Byl nejstarší ze sedmi dětí v rodině profesora kyjevské teologické akademie. Rodina Bulgakovových žila bohatým kulturním a společenským životem, což bývalo u předrevoluční ruské inteligence zvykem.

Přestože jeho matka, bývalá učitelka, brzo ovdověla a zůstala se sedmi ratolestmi v těžké materiální situaci, všem svým dětem dokázala zajistit dobré vzdělání. V roce 1916 absolvoval Michail Bulgakov lékařskou fakultu a ještě před obdržení diplomu odjel do polního lazaretu Červeného kříže, kde působil jako lékař.

V létě 1917, při ošetřování dětského pacienta v zemské nemocnici, se nakazil záškrtem a následně dostal na lék proti tomuto onemocnění alergickou reakci. Jeho první manželka Tasja mu začala píchat morfium, aby zmírnila bolesti, které spisovatel prožíval.

V létě 1918 se Bulgakov vrátil s manželkou do Kyjeva, kde si otevřel soukromou lékařskou ordinaci. Té se však nedařilo tak dobře, jak předpokládal, jelikož jeho pacienti nebyli nejmovitějších. Navíc se k závislosti na morfiu přidala i závislost na opiu. Avšak, díky trpělivé a starostlivé péči jeho první ženy Tasji a díky tomu, že mu místo morfia začala píchat injekce s destilovanou vodou, se spisovatel ze svých závislostí vyléčil.

V době vypuknutí občanské války v roce 1919 se vydal se ženou do Vladikavkazu, aby se přidal k bělogvardějcům. Když je Rudá armáda začala vytlačovat z obsazeného území, bylo Bulgakovovým cílem odejít s nimi. Bohužel se nakazil tyfem a musel zůstat, jinak by ho čekala jistá smrt.

Do roku 1921 přežíval z posledních úspor své ženy, prodával její šperky, a když se ocitnul na samém dně, požádal o pomoc Naděždu Krupskou, která mu pomohla najít lepší bydlení v Moskvě.

Od roku 1923 se začal pohybovat v prostředí moskevské umělecké bohémy. V roce 1924 se seznámil s Ljubou Bělozerskou a pár měsíců na to se rozvedl se svou první ženou Tasjou. V roce 1925 se jeho manželkou stala právě Ljuba, která na něj měla velmi pozitivní vliv a překládala jeho díla do angličtiny a francouzštiny. Jeho umělecký život se začal rozvíjet. V roce 1926 v divadlech

hráli jeho drama *Dni Turbinových* a v roce 1927 *Purpurový ostrov*. Jeho život konečně vypadal podle jeho představ.

Avšak již v roce 1926 zažil první domovní prohlídku, na které mu byly odebrány jeho rukopisy a deníky. O navrácení deníku pak žádal nejvyšší orgány (a Stalina) následující 4 roky. Po tak dlouhé době a po nesčetném počtu dopisů a žádostí mu byly jeho deníky vráceny.

V roce 1929 poslal Bulgakov všem členům a kandidátům politbyra ÚV VKS(b) žádost o povolení k odjezdu do zahraničí společně se svou ženou nebo alespoň možnost získat angažmá v divadle. Sovětské orgány s ním však měly jiné plány, chtěly ho získat na svou stranu. A tak začala hra moci se spisovatelem. Požádal i svého přítele Gorkého, aby se za něj přimluvil. Udělal demonstrativní krok a vystoupil z řad Všeruského svazu spisovatelů. Během několika dní s ním vedení MCHATu rozvázalo smlouvu na inscenaci jeho hry *Útěk*. Pak zakázali i jeho hru *Molière* a *Dni Turbinových*.

V roce 1930 ho od bídy zachránil honorář za román *Bílá garda*, který vyšel v Paříži. V dubnu tohoto roku zavolal Bulgakovovi sám Stalin a o několik dní později dostal spisovatel místo jako asistent režiséra v Prvním Moskevském uměleckém divadle a inscenace jeho hry *Dni Turbinových* byla zařazena zpět do repertoáru.

Již od roku 1928 pracoval na svém románu *Mistr a Markétka*, který dokončil až téměř před svou smrtí, v roce 1940. Pomáhala mu s tím i jeho třetí manželka, Jelena Šilovská, se kterou se seznámil v roce 1929.

V roce 1939 podepsal s ředitelem MCHATu smlouvu na hru o Stalinovi. Bulgakov napsal hru *Batumi*, ve které vylíčil mladého Stalina, revolucionáře. Přestože se Stalinovi hra líbila, nehodila se k jeho smyšlenému obrazu moudrého člověka s bohatými životními zkušenostmi. Proto byla tato hra nakonec zakázána. To bylo pro Bulgakova poslední kapkou. Do této hry vložil veškeré svoje síly a naděje, které mu zbyly. A se stále se zhoršujícím zdravím, diagnózou roztroušené sklerózy, umírá Michail Bulgakov 4. března 1940 v péči svých nejbližších.

Dne 11. března 1940 se konala občanská panychida v budově Svazu sovětských spisovatelů. Bulgakov je pohřben na Novoděvičím hřbitově v Moskvě.

2. Text překladu

**MISTR OČIMA GPU
V ZÁKULISÍ ŽIVOTA MICHAILA BULGAKOVA**

**Odhalit pravou tvář
Návštěva šedé postavy**

Odhalit pravou tvář

Tajná policie OGPU (Sjednocená státní politická správa) zachytila inzerát, který se objevil v listopadovém čísle berlínského časopisu „Novaja russkaja kniga“ (Nová ruská kniha) za rok 1922. Jakýsi Michail Afanasjevič Bulgakov oznamoval, že má v plánu vytvořit „úplný bibliografický slovník současných ruských spisovatelů s jejich literárními profily“, a proto prosil „všechny ruské spisovatele ve všech městech Ruska i v zahraničí“, aby mu zaslali své „autobiografické materiály“. Autor inzerátu žádal všechny noviny a časopisy, aby rovněž otiskly jeho výzvu.

Záměr to byl, pravda, ambiciózní! Ale hlavně vznikl z vlastní iniciativy, nezávisle na úřadech. Kdo je ten novodobý Brockhaus a Efron?

Za maskou životopisce se skrýval spisovatel: „Požadujeme materiál s živými charakteristickými rysy“ a pak následovala věta „zvláště prosíme začínající spisovatele, o kterých zatím neexistují žádné nebo téměř žádné informace,“ tento důraz na mladé jakoby sám naznačoval, že i autor inzerátu je v literatuře nováček.

Ostatně, nebylo těžké se o tom všem přesvědčit. Byla zde přece uvedena adresa: Moskva, ulice Bolšaja Sadovaja č. 10, byt č. 50.

V Rusku skončila občanská válka. Mračna válečného komunismu se rozplynula. Sovětská vláda se soustředila na vybudování jedinečné socialistické republiky, první v historii. Začali úhybným manévrem. Zavedli novou ekonomickou politiku (NEP) a dočasně se vrátili k soukromému podnikání. Ekonomická pružnost však neotřásla vládní ideologií. Když přemohli vnějšího nepřítele, vrhli se sovětští vládcí, bolševici, na toho vnitřního. Přišla řada na inteligenci. Úkolem bylo prověřit její spolehlivost, provést selekci. Pokorné bylo třeba podrobit, nepokorných se zbavit. Někoho z nich hodit přes palubu, jiného naopak izolovat a schovat co nejhlouběji. A ty, kteří nejvíce vzdorovali, postavit ke zdi, řečeno revolučním žargonem — dát na odpis.

Zdalo se, že záměr se slovníkem ruských spisovatelů nebyl tak neškodný. Evidentně byl v rozporu s ustanovením vlády. Namísto rozdělení, rozčlenění literatury podle jediného správného, tedy třídního hlediska na rudé a bílé, sovětské a cizí se na ni pohlíželo jako na jednotný celek, který je nezávislý na státních hranicích a politických názorech.

Lubjanka v tom viděla rebelii. Na Bulgakova byl založen spis. Kratičká poznámka v emigrantském časopise spustila mnohaleté hlídání autora, sledování, které se podobalo útoku hada škrtiče, jenž chvíli kořist svírá, na chvíli ji nechá nadechnout se, ale až do posledního výdechu ji nepustí.

Co mohlo tenkrát OGPU zjistit o tomto Bulgakovovi, kterého nikdo neznal? Před rokem se přihlásil k trvalému pobytu v Moskvě, je mu třicet jedna let, je ženatý, žije velmi nuzně v komunálním bytě, pracuje jako tajemník v literárním oddělení Hlavního výboru pro politickou osvětu (Glavpolitprosvět). Protlouká se díky malým honorářům za fejetony, které publikuje v novinách a časopisech. Je to jeden z těch literárních nádeníků, kterých jsou v hlavním městě tucty. Na nějaký čas nechali Bulgakova být.

Případ se dal znovu do pohybu o rok později. K inzerátu z časopisu Nová ruská kniha přibyla kopie dopisu z Berlína, který pracovníci OGPU předem prolustrovali. Dopis od spisovatele

Romana Gula směřoval do Moskvy jinému spisovateli, Juriji Sľozkinovi. Gul, který na objednávku zahraničního nakladatelství vytvářel literární část encyklopedického slovníku, si vzpomněl, že Bulgakov měl podobný nápad. Prosí ho, aby prostřednictvím Slezkina poslal shromážděné materiály, a ujišťuje ho, že je okamžitě vrátí. „Věc je to, nakonec, společná, zajímavá a pro všechny prospěšná.“ (Dopis je datován 21. března 1924.)

Není známo, zda byla Gulova žádost doručena a co se stalo s materiály, které shromáždil Bulgakov, ale z jeho biografie víme, že tou dobou svůj nápad se slovníkem opustil a už se k němu nevracel. Nejspíše pochopil jeho marnost.

Na okrajích Gulova dopisu ovšem nacházíme ještě jednu informaci, kterou tam připsali pracovníci OGPU: „K případu Bulgakova „Biografický slovník“. Gendin...“

Toto jméno se bude objevovat ve spisu často. Neboť právě on, Semjon Gendin¹, zplnomocněný Sedmým oddělením Tajné policie, je pověřen vést dozor nad Bulgakovem. A tento muž se dává do práce se stále rostoucí horlivostí.

Už v květnu se tajným agentům povedlo zachytit a pořídit kopii dopisu od Nikolaje Katkova, zaměstnance měsíčníku „Krasnyj žurnal dlja vsech“ (Rudý časopis pro všechny), jehož autor Bulgakovovi nabízí, že otiskne kapitoly z jeho románu Bílá garda. To nasvědčuje tomu, že M. A. Bulgakov není tak docela životopisec a není pouhý novinář, ale také beletrista, spisovatel! Literární řady se rozrostly!

Brzy do spisu přibyl ještě jeden dokument. Byl to také dopis, ale nešlo o kopii, nýbrž o originál. Konstantin Bulgakov, Michailův bratranec, posílal zprávu z Kyjeva, datovanou 22. května, že se seznámil s korespondentem anglických novin „Daily Chronicle“, panem Loutonem, a že tento gentleman hledá pro své noviny zvláštního zpravodaje v Rusku. Radí, aby to zkusil: „Hodíš se na to... Nebuď srab... A vůbec, přestaň blbnout...“

K dopisu bylo přiloženo i doporučení pro pana Loutona, ve kterém Konstantin Bulgakov charakterizuje svého příbuzného:

Doručitelem tohoto dopisu je můj bratranec Michail Afanasjevič Bulgakov... Je to mladý ruský spisovatel a pracoval již jako dopisovatel pro několik novin a publikuje v odborných literárních časopisech.

¹ Gendin, S. G. (1902-1939) — výkonný pracovník a vyšetřovatel OGPU-NKVD, inspektor Zvláštního oddělení GUBG NKVD, zástupce vedoucího Rozvědkové správy RKKa. Zastřelen.

Má úsporný styl, ale zároveň píše neobyčejně barvitě a živé popisy a příběhy. V Moskvě začíná být populární. Současně je to člověk velmi energický. Zkuste si přečíst některé jeho knihy a uvidíte, zda se Vám jeho služby budou hodit...

Schůzka Michaila Bulgakova s panem Loutonem se bohužel neuskutečnila. GPU včas zabránilo nežádoucímu kontaktu s cizincem. Dopis z Kyjeva nebyl adresátovi doručen a zůstal navždy v archivu Lubjanky. Byla to první Gendinova úspěšná operace, kterou zasáhl do života svého svěřence.

A tak se Bulgakov nestal korespondentem anglických novin. Jak by mu to však tenkrát přišlo vhod! V tom jarním měsíci, v květnu, opět zoufalý z nedostatku peněz a chudoby, se začínající spisovatel v jednom ze svých dopisů přiznal: „Pro sebe si nepřejí nic, jenom smrt, tak dobře se mi daří!“

Vyšetřovací orgány se věnovaly zpracovávání Bulgakova se stále větší intenzitou. Další fází bylo jeho špehování. Nebylo těžké to zařídit, literární prostředí se hemžilo donašeči. V roce 1925 tuto práci začal vykonávat neznámý agent. Jména a přezdívky takovýchto služebníků Lubjanky jsou dodnes tajné a v dokumentech, které jsme prozkoumali, nejsou uvedeny, proto mu budeme říkat jednoduše Gepeuchov. Pojmenujeme ho slovem, které vymyslel sám Bulgakov.

Místo děje: moskevský byt Jevdoksije Fjodorovny Nikitinové, literární vědkyně a vydavatelky, která u sebe pořádala takzvané „Sobotní literární večery u madam Nikitinové“, na kterých spisovatelé četli svá díla. Je těsno, všechno utichá a paní domu představuje hostům hrdinu večera – dnešního autora.

A my si poslechneme tajného agenta Gepeuchova, teď má slovo on.

Hlášení tajné policie OGPU číslo 110:

7. března 1925 jsem byl na dalším literárním „sobotním večeru“ u J. F. Nikitinové (Gazetnyj pereulok 3, byt č. 7, tel. 2-14-16).

Bulgakov četl svou novou povídku. Námět: profesor vyjímá mozek a pohlavní žlázy z právě zemřelého člověka a vkládá je do psa, na základě čehož dochází k přeměně psiho tvora v člověka.

Pro celý text je přitom příznačný tón nenávislný a bezmezně pohrdavě vyznívajících vůči sovětskému zřízení:

1) Profesor obývá sedm pokojů. Žije v domě, do kterého nastěhovali proletariát. Přejde k němu dělnická delegace s žádostí, aby jim dva pokoje přenechal, jelikož je dům přeplněný, a on

sám má sedm pokojů. On odpovídá požadavkem, aby mu dali ještě osmý. Pak přejde k telefonu a vytočí číslo 107. Následně nějakému velmi vlivnému soudruhu „Vitaliji Vlasjevičovi“ (?) sděluje, že ho nebude operovat, jelikož svou ordinaci úplně zavírá a odjíždí navždy do Batumi, protože k němu přišli dělníci ozbrojení revolvery (což ve skutečnosti není pravda) a nutí ho spát v kuchyni a operovat na záchodě. Vitalij Vlasjevič ho uklidňuje a slibuje, že mu dá „pořádné“ lejstro, díky kterému ho nikdo nebude rušit. Profesor triumfuje. Dělnická delegace odchází s prázdnou.

„Tak si aspoň kupte, soudruhu,“ říká dělnice, „literaturu ve prospěch chudých z naší frakce.“ „Ne, nekoupím,“ odpovídá profesor. „Proč? Přeci to není drahé. Pouze padesát kopějek. Možná, že nemáte peníze?“ „To ne, peníze mám, ale jednoduše nechci.“ „To znamená, že nemáte rád proletariát?“ „Ano,“ přiznává se profesor, „nemám rád proletariát.“

To vše doprovází škodolibý smích hostů madam Nikitinové. Někdo to nevydrží a zlostně vykřikuje: – Utopie!

2) „Rozvrat,“ brblá u láhve Saint-Julien tentýž profesor, „co to je? Strašák s žebráčkou holí? Nic podobného. Není žádný rozvrat, nebyl, nebude a ani nemůže být. Rozvrat způsobují samotní lidé. Bydlel jsem v tomto domě na Prečistěnce od roku 1902 do roku 1917, patnáct let. Je zde dvanáct bytů. Sám víte, kolik mívám pacientů. Dole v hale byl věšák na kabáty, galoše atd. A co si myslíte? Za těch patnáct let nezmizel ani jeden kabát, ani jeden hadr. Tak tomu bylo do 24. února. A 24. února ukradli vše: všechny kožichy, tři moje kabáty, všechny hole a k tomu vrátnému štípli samovar. Vidíte to. A vy říkáte, rozvrat.“

Posluchači propukli v ohlušující řehot.

3) Pes, kterého se ujal, mu roztrhal vycpanou sovu. Profesor začal neobyčejně zuřit. Služka mu radí, aby psa pořádně seřezal. Vztek profesora se nezmírňuje, už přímo běsní: „Nemůžeme. Nemůžeme nikoho bít. To je teror a podívejte se, čeho docílili svým terorem. Je třeba ty druhé pouze vzdělávat, víc nelze dělat.“ A pak tvrdě, ale bezbolestně strká psovi čumák do rozedrané sovy.

4) „Nejlepším lékem na zdraví a nervy je nečíst noviny, a především deník Pravda. Sledoval jsem na své klinice třicet pacientů. Co si myslíte? Ti, kteří nečetli deník Pravda, se uzdravovali rychleji než ti, kteří ho četli...“ atd., atd.

Příkladů bychom mohli uvést ještě spousty, příkladů toho, že Bulgakov nepochybně nenávidí celé sovětské zřízení a pohrdá jím, popírá všechny jeho úspěchy.

Navíc je kniha plná pornografie, zahalené do úředního, jakoby naučného stylu.

Proto bude kniha vyhovovat jak škodolibému měšťákovi, tak lehkomyšlné dámičce a sladce podráždí nervy zpustlému staříkovi.

Sovětská vláda má věrného, přísného a bystrého strážce pořádku — Glavlit, hlavní cenzurní orgán, a pokud se můj názor shoduje s názorem Glavlitu, pak tato kniha nespátří světlo světa. Ale dovolte mi poukázat na fakt, že tuto knihu (její první část) již slyšelo 48 posluchačů, z nichž je 90 procent spisovatelů. Proto její role, její hlavní úkol je již splněn, dokonce i v případě, že ji Glavlit nepustí dál. Už nakazila mysl spisovatelů, kteří poslouchali, a teď zosťří jejich pera. A to, že se nevydá (pokud se nevydá), bude pro spisovatele výbornou lekcí do budoucna, lekcí, jak se nemá psát tak, aby to cenzura pustila, tj. jak publikovat své názory a propagandu, ale tak, aby to vyšlo na světlo světa...

Můj osobní názor: takové věci, přečtené v nejlepším moskevském literárním kroužku, jsou mnohem nebezpečnější než neškodná vystoupení literátů třetí jakosti na schůzích Všeruského svazu básníků.

9. května roku 1925

Musíme vzdát hold úsilí a dobré paměti informátora, který vypravuje jménem autora ty nejpodrobnější detaily, a přitom si stíhá dělat poznámky o reakcích posluchačů. A jak je přesný: spočítal počet shromážděných a dokonce kolik procent spisovatelů bylo mezi nimi. Zapamatoval si také telefonní číslo, na které volá hrdina povídky (pro jistotu)... A hned své hlášení analyzuje, dělá závěry, vydává doporučení — přímo jako oddělení propagandy ÚV KSSS. Hodnotný pracovník, mistr svého řemesla!

Podle všeho četl Bulgakov u madam Nikitinové jednu z prvních variant své povídky „Psí srdce“, jelikož nacházíme v převyprávění tajného agenta Gepeuchova rozdíly oproti známému, publikovanému textu. V publikovaném textu se vlivný soudruh nejmenuje Vitalij Vlasjevič, ale Vitalij Alexandrovič. Jeho telefonní číslo není vůbec uvedeno. Straničtí aktivisté sbírají peníze pro děti Francie, namísto „ve prospěch chudých z naší frakce“. Profesor vyhrožuje, že odjede do Soči, namísto do Batumi... Možná jsou to, samozřejmě, i chyby ne zas tak bezchybné paměti tajného agenta. Necháme tyto otázky odborníkům na život a dílo Bulgakova.

Za dva týdny je tajný agent Gepeuchov opět na stráž.

Hlášení tajné policii OGPU číslo 122:

Druhá a zároveň poslední část Bulgakovovy povídky „Psí srdce“, kterou dočetl 21. března roku 1925 na sobotním večeru u madam Nikitinové, vyvolala rozhořčení dvou přítomných komunistických spisovatelů a obecné nadšení všech ostatních. V této finální části je obsaženo zhruba následující: pes přetvořený v člověka začal být čím dál tím drzejší a drzejší. Stal se

zhýralým. Dělal nemístné návrhy služebné profesora. Ale jádro posměchu autora a jeho obvinění spočívá v něčem jiném, a to v tom, že pes nosí koženou bundu, nárokuje si svůj prostor k bydlení, a vykazuje komunistické smýšlení. To všechno vyvedlo profesora z míry a okamžitě skoncoval s neštěstím, které sám stvořil. Psa přetvořeného v člověka vrátil do původní podoby, a to zpět na nejobyčejnějšího čokla.

Pokud se stejně špatně zamaskované pokusy (jelikož všechno to přetváření v člověka pouze zdůrazňuje viditelnou, ledabylou masku) objevují na knižním trhu v SSSR, pak bělogvardějské zahraničí, které přinejmenším stejně jako my trpí hladem po knihách a ještě více trpí bezvýsledným hledáním originálního, silného námětu, může pouze závidět těm naprosto výjimečným podmínkám, které kontrarevoluční autoři v Rusku mají.

24. března r. 1925

Mouřenín svou práci vykonal. Od tohoto okamžiku OGPU již nepustí spisovatele z neustálého dohledu. Sleduje jeho místo pobytu a stěhování do jiného bytu („Ke spisu Bulgakova. Přísně tajné... Dříve žil Bulgakov na adrese ul. B. Sadovaja č. 10, byt č. 50. Dne 29.10.1924 se přestěhoval na adresu Obuchovová ulička č. 9, byt č. 4“). OGPU prohlíží a analyzuje korespondenci, čímž odkrývá nezdravý a nepřátelský podtext. Tak na Lubjance nepochybně s hrůzou zjistili, že spisovatel chce díky prostředníkovi vydat svá díla v zahraničí, a byli spokojeni, když se to nezdařilo. Prostředník (jehož příjmení není ve spise uvedeno) sděloval autorovi dne 2. ledna roku 1925, že všechny pokusy o „umístění románu“ byly neúspěšné, a co se týká druhého díla, povídky, naléhavě varoval: „Její obsah může být chápán nepříznivě pro SSSR... Podle mě, vydávat ji za hranicemi SSSR a v cizím jazyce nemá smysl. Satira si zaslouží to nejopatrnější zacházení. Není-liž pravda?“ Na kopii jiného dopisu, ve kterém Bulgakova jeden z jeho moskevských známých (jeho podpis v OGPU rozšifrovali jako J. Gotovskij, ale je možné, že se jednalo o spisovatele Jurije Gajdovského) zve 14. prosince k sobě domů, do ulice Marosejka, aby přečetl mezi přáteli „Bílou gardu“. Úředník OGPU připsal: „Jelikož je dopis expresní, okopíroval jsem ho a poslal adresátovi...“

Uplynulý rok 1925 se stal pro Bulgakova posledním z těch těžkých let, která později nazval „prehistorickou dobou“. Spisovatel se postupně dostával z nepohodlí a začínal být známý. V časopise „Rossija“ (Rusko) otiskli jeho první román Bílá garda. Světlo světa spatřila i satirická sbírka Diaboliáda. Nového jména si všimla kritika a čtenář si ho zapamatoval. Mladý autor v pravém smyslu toho slova dozrál a s nadějí se díval do budoucnosti.

Avšak pro jeho lubjanského opatrovníka, Gendina, začal nový rok 1926 nepříjemně.

Na stůl vedoucího Tajné policie, Terentije Dmitrijeviče Deribasa², se dostala špionážní informační zpráva č. 4 z 2. ledna, která přišla ze Sedmého oddělení:

V Moskvě funguje klub literátů nazvaný Gercenův dům (Tverskoj bulvar 25), kde se teď schází především literární bohémové a kde otevřeně projevují své názory Jesenin, Bolšakov, Budancev (zarytí antisemité), Zubakin, Savkin³ a podobná literární naplavenina.

Je tam bufet, po jehož návštěvě se právě objevují jejich protispoločenské pudy, jelikož se tu pánové cítí být mezi svými a popouštějí uzdu svým předsudkům.

Je žádoucí ukázat pravou tvář spisovatele M. Bulgakova, autora sbírky Diaboliáda, ve které ho povídka Osudná vejce odhaluje jako typického ideologa moderní nevraživé buržoazie.

Pro určitý okruh společnosti je to věc neobyčejně charakteristická.

Právě před chvílí, 31. prosince, pohřbila Moskva Sergeje Jesenina. Bylo to neštěstí pro celou ruskou zemi! Tělo básníka nesli centrem města za účasti nekonečných davů. Uskutečnilo se smuteční shromáždění u památníku Puškina. V novinách tiskli nekrology. Publikum bylo znepokojené kvůli klepům a pomluvám. Horliví úředníci Lubjanky však slavili podle svého, a to posmrtným udáním! A Jesenin pro ně není velkým básníkem, ale „literární naplaveninou“!

Starý revolucionář a zkušený čekista Deribas se rozzuřil. Zahajuje v Sedmém oddělení nezbytné kroky, vydává příslušnou instrukci: „Soudruhu Gendinovi. Mrtvoly se mohou nechat na pokoji! A v čem přesně se projevují jejich antisovětské pudy? A vůbec, musíme přestat šlapat vodu a vážně zapracovat na řízení informátorů.“

Jinými slovy, hon na spisovatele, samozřejmě, musí pokračovat, ale ne se stejnými hloupými pátracími psy! Přijdou jiní agenti tajné policie, kteří se budou hodit naší literatuře!

Autor skandálního hlášení podle všeho dostal za uši, ale pozice informátorů byla upevněna. A do Gercenova domu, ve kterém se v té době nacházel Svaz spisovatelů a kde se soustřeďoval veřejný literární život, jsou posíláni kvalifikovaní agenti. Totéž věhlasné spisovatelské mraveniště pak barvitě vyličil Bulgakov ve svém románu Mistr a Markétka jako Dům Gribojedova.

Nějaký rozruch v každém případě nastal za zavřenými dveřmi na Lubjance, jelikož odted Gendin a spolu s ním i spis Bulgakova přešli ze Sedmého do Pátého oddělení Tajné policie, pod

² Deribas, T. D. (1883–1938) — v letech 1923–1929 vedoucí Tajného oddělení GPU-OGPU. V letech 1934–1937 ÚNKVD Dálněvýchodního kraje. Zastřelen.

³ Bolšakov, K. A. (1895–1940) — básník a prozaik. Zastřelen. Budancev C.F. (1896–1940) — básník, prozaik. Zemřel v táboře nucených prací v Kalymě. Zbakin B. M. (1894–1939) — básník, filozof. Zastřelen. Savkin L. N. (Zabelin E.) (1905–1943) — básník. Zemřel v táboře nucených prací v Kalymě.

správu Alexandra Slavatinského⁴, vedoucího toho oddělení. Odted' i on bude číst všechna hlášení o Bulgakovovi. Jeden pár očí je dobrý, dva — lepší.

Pokud jde o sledování spisovatelů byl Slavatinskij dvojitý profesionál. Znali ho ještě jako „proletářského básníka“, jehož texty se v prvních letech sovětské vlády hojně vydávaly. Básně psal patetické a úzkostlivé, ale svým způsobem výřečné:

... Krev a mozek je na kamenné zdi
A na podlaze zmačkaná čepička...
To jsem udělal – já!... Ó běda mi! –
Nebudu schopen se podívat do očí dítěte...

Výsledek zvýšeného dohledu nad Bulgakovem na sebe nenechal dlouho čekat. Ihned po dalším veřejném vystoupení spisovatele následovala dvě hlášení. Jedno z nich sepsal sám Slavatinskij, který vystupoval v roli tajného agenta. Osobně se objevil na diskuzi s názvem „Literární Rusko“, která se konala v nejslavnostnějším a nejprestižnějším Sloupovém sále, v Domě odborů, 12. února roku 1926. Když se ztratil ve vřavě davu, pozorně poslouchal vše, od začátku až do konce, a přitom si dělal poznámky do bloku. Když odcházel, vzal si dvě trofeje: lístek na diskuzi a šikovně zabavený papír s poznámkami kohosi z přítomných posluchačů. V následujících dnech si prostudoval novinový ohlas na tuto událost.

A teprve v tu chvíli, v tichu své kanceláře, si udělal závěr:

Informativní hlášení číslo 104

Zprávy o debatách, které se objevily v novinách Izvestija a Pravda, neodpovídají skutečnosti a nelíčí události tak, jak se opravdu odehrály ve Sloupovém sále Domu odborů.

Důležitou chvílí, nebo spíše kamenem úrazu večera nebyly vůbec řeči soudruhů Voronského a Lebeděva-Poljanského, ale ty hysterické výkřiky, které vycházely z úst Viktora Šklovského a Michaila Bulgakova. Tito dva mluvili a rozpalovali dav za velkého potlesku celého neobvyklého publika. A naopak, projev Voronského a Lebeděva-Poljanského byl mnohokrát přerušován pískotem a nesouhlasným hlukem.

⁴ Slavatinskij, A. S. (1892–1939) — zaměstnanec Tajného politického oddělení OGPU-NKVD, zástupce vedoucího ÚNKVD Saratovské oblasti. Zastřelen.

Zdá se, že nikde, kromě tohoto večera, se neukázala v celé své velikosti propast, ležící mezi starým a novým spisovatelem, starým a novým kritikem a dokonce mezi starým buržoazním čtenářem a novým, sovětským čtenářem, který čeká na příchod svého spisovatele.

Význam projevu Šklovského a Bulgakova spočíval v následujícím:

Spisovatel se nudí a čtenář také. Čtenář nemá co číst a je donucen konzumovat zahraniční literaturu. Naši kritici hledají a pěstují ve svých inkubátorech nové rudé Tolsté. A přestože i ta nejmenší bakterie potřebuje potravu pro přežití, náš spisovatel nemá ani tu potravu a od literatury utíká do kina. Ale... diktatura proletariátu je přece jenom nebezpečnější pro proletářského spisovatele než pro buržoazního, protože ten buržoazní si může alespoň něco vydělat, když bude vytvářet komerční reklamy pro trusty.

A navíc je nuda a není pro koho psát. Šklovskij jednou jel drožkou a zeptal se, proč má drožkář takovou herku. Drožkář mu odpověděl: „Herka je pro pasažéry a hřebce mám ve stáji.“

A vůbec, vždyť naše literatura se teď podobá továrně na gumové galoše, která začala vyrábět galoše s dírou (rozuměj proletářská literatura). Publikum, spotřebitel, se bouří, ale výrobce říká: „Račte si, prosím, povšimnout krásného tvaru galoší a jejich lesku.“ Co je ale obyvateli po tvaru a lesku, když je v galoších díra!

Ostatně, a vůbec, copak se tu můžeme společně dobrat nějakého závěru? Je to souboj, ale není to opravdový boj. Jednou budeme muset zabojovat čestně, „po hambursku“. Hamburský souboj spočívá v následujícím: jednou za rok se bojovníci, kteří bojují v cirkusech a kteří boj jen předstírají, sjíždějí do Hamburgu a tam, v uzavřeném kruhu, pořádají čestný boj, na jehož základě se určují kategorie a třídy bojovníků.

Z toho vyplývá, že to, co se děje v sále Domu sovětů, není hamburský boj.

Viktor Šklovskij a Michail Bulgakov požadují ukončení výroby „rudých Tolstých“, těchto technicky negramotných „literárních odpadků“. Je načase, aby se bolševici přestali dívat na literaturu z úzce utilitárního hlediska a aby konečně ve svých časopisech dali prostor opravdovému „živému slovu“ a „živému spisovateli“. Musíme poskytnout spisovateli možnost psát jednoduše o „člověku“, a ne o politice.

Nehledě na skvělé odezvy soudruhů Voronského a Lebeděva-Poljanského⁵, ten večer zanechal v člověku tíživý a sklíčený pocit. „Starý spisovatel“ za 8 let nic nepochopil a ničemu neporozuměl a dodnes zůstává pro nového čtenáře cizím člověkem. Tento veřejný spor je jako poslední křeč starého, umírajícího spisovatele, který nemůže a nebude moci nic napsat pro nového

⁵ Lebeděv-Poljanský, P. I. (1881–1948) — literární pracovník, kritik, literární vědec. V letech 1921–1930 stál v čele Glavlitu, jeden z tvůrců sovětské cenzury.

čtenáře. Odtud pochází ta vnitřní nespokojenost a rozzlobenost na současnost, odtud pramení ta nuda, stesk a nařikání na neschopnost žít a pracovat v současných podmínkách.

Vedoucí Pátého Oddělení Tajné policie OGPU Slavatinskij

Vedle tohoto kvalitního vzorku udavačského stylu vypadá druhé hlášení o stejném sporu od obyčejného tajného agenta mnohem skromněji, ale ve své podstatě utvrzuje závěry šéfa Pátého oddělení:

...Vystoupení Bulgakova. Říká, že „už ho nebaví psát o hrdinech v kožených bundách, o kulometech a o nějakém hrdinovi komunistovi. Příšerně ho to nebaví“. „Musíme psát o člověku,“ řekl Bulgakov na závěr svého vystoupení.

Jeho projev přijala inteligence sedící v sále obdivně, avšak vystoupení Kiršona bylo provázeno pískotem ze strany inteligence a bouřlivým potleskem ze strany dělnických zpravodajů a zaměstnanců.

„Hlášení o Bulgakovovi pro soudruha Gendina do jeho složky,“ podepsal se Slavatinskij.

Něco museli s tím Bulgakovem dělat. Už dávno bylo načase. A tu se naskytla i příležitost. Přišel rozkaz z nejvyššího místa: udeřit na směnověchovce! Nastražili větší past...

„Správně, správně!“ zavřeštěl Korovjev v nesmrtelném románu Mistr a Markétka. „Potvrzujete moje podezření. Ano, ten chlapík bezpochyby špehoval... A druhý u domovních dveří jakbysmet! A třetí v průjezdu taky.“

„Ráda bych věděla, jestli vás přijdou zatknout?“ zeptala se Markétka.

„Určitě přijdou, rozkošná královničko, o tom není pochyby,“ odpověděl Korovjev, „cítím to v zádech. Samozřejmě ne hned, až nastane vhodná chvíle...“

Dne 7. května roku 1926 přišli k samotnému spisovateli.

Návštěva šedé postavy

Během dne upřesnila rozvědka prostřednictvím tajných agentů jeho místo pobytu. Stejně jako dřív — v Obuchovové uličce. Určili vykonavatele — zplnomocněného touto operací,

Vračeva⁶. Byl vydán písemný rozkaz číslo 2287, potvrzený podpisem náčelníka Výkonného oddělení Paukera⁷:

„Vydáno... Vračevovi za účelem provedení prohlídky u Bulgakova, Michaila Afanasjeviče...“

K prohlídce? Tento dokument říká víc, než se na první pohled může zdát.

Na tomto papíře s příkazem byla vyznačena tečkami čára, kde se odtrhávala část adresovaná náčelníkovi interního vězení OGPU: „Přijměte zatčeného...“ Rukou bylo dokonce vyplněno číslo složky — „založit pod číslem 45“, datováno stejným dnem, 7. května, a podepsáno G. Jagodou a Paukerem. Zbylo jen vyplnit příjmení a daná osoba se ocitne za mřížemi. Past je, zdá se, připravená, ale stačí pohyb jedné ruky a sklapne!

The image shows two pages of a document from the USSR, both dated May 7, 1926. The left page is titled 'Малон ордера № 2287' (Malon order No. 2287) and is addressed to the Chief of the Internal Prison, O. G. P. U. It mentions a detainee and is signed by G. Jagoda and K. Pauker. The right page is titled 'Ордер № 2287' (Order No. 2287) and is issued to an operative from the O. G. P. U. It specifies the production of a document and is also signed by G. Jagoda and K. Pauker. The document includes various stamps, a signature box, and a note at the bottom.

Příkaz k prohlídce u M. A. Bulgakova. 7. května 1926

⁶ Vračev, G. Ja. (1897–1937) — zplnomocněný výkonem operací Pátého oddělení Tajné policie OGPU („antisovětské projevy inteligence a mládeže, pravicové skupiny a strany“). Zastřelen.

⁷ Pauker, K. B. (1893–1937) — v letech 1923–1934 vedoucí Výkonného oddělení GPU-OGPU. Zastřelen.

Večer, podle vyzkoušené strategie tajných agentů zasahovat ve tmě, se Vračev vydal do Obuchovové uličky. Vzal s sebou jako svědka nájemníka domu číslo 9, pana Gradova, a zaklepal na dveře bytu číslo 4.

„Kdo je tam?“ zeptal se ženský hlas.

„To jsem já, vedu k vám návštěvu!“ radostně vzkřikl nájemník.

Dveře se otevřely dokořán.

Jak tato operace probíhala vyprávěla ve svých pamětech Ljubov Jevgenievna Bělozerskaja, tehdejší Bulgakovova manželka. Je známo následující:

Samotný Michail Afanasjevič nebyl doma, bez něho prohlídka nemohla začít. Seděli, mlčeli. Nájemník řekl vtip:

„Stojí žid na Lubjanském náměstí a kolemjdoucí se ho ptá: „Nevíte náhodou, kde je tady kostel, rád bych se vyzpovídal?“ „Kostel nevím, ale státní zpovědnice — tady!“

Vypravěč se začal smát. Opět se odmlčeli, než přišel pán domu. V ten okamžik se hosté chopili práce, bez ceremonií. Převraceli křesla, bodali do nich nějakou dlouhou jehlou. Bulgakov řekl:

„Nuže, Ljubašo, pokud tvoje křesla vystřelí, neodpovídám za ně...“

Jedním slovem, námět to byl přímo bulgakovovský — ideální pro jeho díla.

Ale co přesně bylo zabaveno a odvezeno do OGPU, to se dozvíme až teď — z protokolu prohlídky. Vračev byl zřejmě předem proškolen: z celé haldy papírů vzal jenom „Psí srdce“ – dvě kopie přepsané na stroji, tři sešity deníků z let 1921–1925, rukopisy s názvem „Čtení myšlenek“ (Čtenije myslej) a k tomu dva cizí básnické texty: „Dopis evangelistovi Děmjenu Bědnému“ (Poslanije evangelistu Demjanu Bednomu) a parodii na Jesenina od Věry Inber — vzory samizdatu té doby.

Tato operace nebyla v Moskvě jediná. Městem prošla celá vlna prohlídek. Mezi oběťmi se ocitl i Isaj Ležněv, redaktor časopisu Rusko, ve kterém vycházel román Bulgakova. Publikace Bílé gardy se neuskutečnila: redakce časopisu byla zanedlouho zavřena, sklad a obchod vydavatelství zapečetěny, a samotný redaktor absolvoval nejenom prohlídku, ale i vyhoštění do zahraničí.

12. května zazněl výstřel, který se v literárních kruzích rozezněl jako echo. Zabil se beletrista Andrej Sobol. Nestalo se to jen tak někde, ale na nejrušnějším místě — na lavičce na Tverském bulváru, vedle toho Gercenova domu, kde se scházel Všeruský Svaz spisovatelů, jehož

předsedou byl Sobol několik let. Byl to také dlouholetý a blízký známý Bulgakova, který ho podržel v černé hodině, když otiskl první z jeho moskevských povídek. Smrt Andreje Sobola byla vnímána jako tragická manifestace.

Jestli existovala nějaká spojitost mezi řadou prohlídek a výstřelem na Tverském bulváru, se můžeme jen dohadovat. Ale že to byla práce a jediný cíl OGPU, je nesporné. A důkaz toho nacházíme ve spise Bulgakova, v pozdějším přehledném dokumentu, s honosným názvem „Memorandum“. Píše se v něm že „na podzim roku 1926,“ (typickou chybou pro OGPU je plést si jaro s podzimem), „v době uzavření redakce časopisu Rusko byly uskutečněny prohlídky u řady minulých směnověchovců a také u Bulgakova. Bulgakovovi odebrali jeho deníky, které charakterizují autora jako nesporného bílého gardistu.“

Směnověchovcům, takovým, jako byli autoři časopisu Rusko, zaujímaví postoj čestného, neangažovaného vydavatelství, byla cizí politika sovětské vlády, ale spolupracovali s ní, a doufali v její změnu k lepšímu. A represe proti nim nebyly nějakým svévolným jednáním OGPU, kdepak, tajní agenti jednoduše plnili direktivy odsouhlasené na poslední partijsní schůzi, na které byl vyhlášen rozhodný boj se směnověchovstvím. Útok na Bulgakova nebyl výjimečný. Byl součástí velkého lovu na nezávislé spisovatele. Cílem bylo postrašit, ochočit si je, zhatit všechny pokusy o nepovolený styk a spolčování.

Samozřejmě, autora románu Bílá garda přiřadili k směnověchovcům jen proto, že ho v jejich časopise publikoval. Sám se nikdy k této skupině nehlásil, a dokonce se k ní choval s antipatií. Ale můžeme si myslet, že se toho tentokrát zbavil jednoduše! Kdyby jen Bulgakov věděl, jaká mračna se nad jeho hlavou stahují.

Zcela nedávno se v tajných archivech objevilo hlášení Genricha Jagody pro ÚV KSSS, ve kterém tehdejší zástupce vedoucího OGPU vybízel, aby pro zničení směnověchovců byly nejen provedeny prohlídky u nich doma, ale aby „na základě prohlídek... bylo zahájeno vyšetřování a případně byl někdo vyhoštěn, pokud bude potřeba, kromě Ležněva, a ještě několika osob.“ Jako sedmý v tomto seznamu figuroval Michail Bulgakov, literát.⁸

Ironie osudu: Bulgakov byl kousek od vyhoštění za hranice a málem dostal to, čeho pak nemohl docílit po zbytek svého života. Kdo ví, možná by pak žil déle a jeho soukromý život by nebyl tak bouřlivý. Ale pak nastává otázka: daroval by potom světu Mistra a Markétku?

⁸ Fajman G. Lubjanka i Michail Bulgakov // Ruskaja mysl'. 1995. №4080. 1.-7. června.

Sám spisovatel zatčen nebyl, ale odebrali mu jeho rukopisy spolu s celkem upřímným deníkem, který nesl název „Pod dohledem“ (Pod pjatoj). Agenti pozorovali Bulgakova dlouho, a on to věděl. A sám je také „pozoroval“. V deníku, který mu odebrali byly tyto zápisky:

Rok 1925, v noci z 2. na 3. ledna.

Vtipná situace: neměl jsem peníze na tramvaj, proto jsem se rozhodl jít z redakce časopisu „Gudok“⁹ pěšky. Šel jsem po nábřeží řeky Moskvy. Úplněk byl zakrytý mlhou. Z nějakého důvodu řeka uprostřed nezmrzla a na sněhu a ledu kolem břehu seděly vrány. Ve čtvrti Zamoskvorečje svítilo světlo. Když jsem šel kolem Kremle a ocitnul se před rohovou věží, podíval jsem se nahoru, na chvíli jsem se zastavil, začal jsem se dívat na Kreml a jen jsem si pomyslel „jak dlouho, Bože“, když se za mnou objevila šedá postava s kufříkem a ohlédla se. Pak se na mě nalepila. Pustil jsem tohoto člověka přede sebe a asi čtvrt hodiny jsme šli, nalepení jeden na druhého. Když on plival z nábřeží, tak já taky. Podařilo se mi uniknout u památníku Alexandra.

Teď, po prohlídce, se „šedá postava“ nalepila na Bulgakova ještě těsněji. Rozhodli se spisovatele vystrašit a dát mu najevo, že odteď je na zvláštní listině, na seznamu, chycený na „háčku“. Jen ať ví, že ať udělá cokoliv, ať napíše cokoliv, neustále ho sleduje vševidoucí oko! A teď mají i kompromitující důkazy — zabavený deník.

⁹ V redakci časopisu Gudok měl Bulgakov na starosti zpracování čtenářských dopisů a psal fejetony.

3. Komentář k překladu

3.1 Autor a text

Text mého bakalářského překladu je úryvkem z trilogie *Raby Svobody*, kterou napsal Vitalij Šentalinskij. Autor čerpal z odtajněných materiálů, které se několik desetiletí schovávaly v archivech Lubjanky. Tato budova byla sídlem tehdejší sovětské vlády, Čeky, později přejmenované na (O)GPU, následně zde pak sídlilo KGB a v současnosti FSB.

Život Vitalije Šentalinského je plný zvratů, stejně jako byly životy jeho hrdinů. Narodil se na Sibiři v roce 1939. Dětství strávil v Tatarstánu. Vystudoval Námořní arktický institut v Petrohradě a fakultu žurnalistiky na Státní univerzitě v Moskvě. Zimoval na polární stanici na Wrangelově ostrově, zúčastnil se různých expedic, byl redaktorem v rádiových a televizních stanicích, pracoval jako zvláštní zpravodaj pro časopis *Vokrug sveta* (*Вокруг света*) a vedl rubriku *Chranit' večno* (*Хранить вечно*) v časopise *Ogoněk* (*Огонек*).

Další zvrat v jeho životě nastal v období perestrojky, kdy inicioval vytvoření zvláštní Komise pro přezkoumání uměleckého dědictví perzekvovaných spisovatelů v Rusku. Šentalinskij byl v čele této komise, ale podpořilo ho i mnoho známých spisovatelů, jako například Bulat Okudžava a Alexandr Solženicyn. Komise měla tři hlavní cíle, a to: vydat zabavené rukopisy, rehabilitovat pronásledované spisovatele a opravit nesprávné údaje o datech smrti spisovatelů.

Díky materiálům, které mu byly poskytnuty, se můžeme dozvědět pravdu o osudech Michaila Bulgakova, Isaaka Babela, Maxima Gorkého, Osipa Mandelštata a mnohých jiných.

Hlavním cílem mnohaleté práce autora je vrátit a navždy uchovat historickou paměť ruského národa a především všemocné slovo.¹⁰ Vydanou trilogii považuje za „lék na ruskou zapomnětlivost“, která navíc může posloužit jako „ruský Norimberk“. „Protože je-li bezprávi nepotrestáno, jsme odsouzeni k opakování historie.“¹¹

¹⁰ RUČKINA, Irina. Šans vernet' istoričeskuju pamjat'. Russkoe slovo № 7/2012 [online]. [cit. 7.8.2015]. Dostupné na: <http://www.ruslo.cz/articles/795/>.

¹¹ PATON, Tereza. Diplomová práce. Komentovaný překlad dokumentárně-historického textu: Витали Шенталинский, Рабы Свободы, Москва 2009

Vitalij Šentalinskij později nejednou citoval plukovníka Anatolije Krajuškina, který ho na Lubjance vítal slovy: „Pokud se nemýlím, jste první spisovatel, který k nám přichází dobrovolně...“¹²

3.2 Analýza textu originálu

Jedná se zde o psaný text, který je logicky uspořádaný do kapitol (*Mistr očima OGPU. V zákulisí života Michaila Bulgakova*), podkapitol (*Odhalit pravou tvář; Návštěva šedé postavy*) a odstavců. Zároveň má pevnou strukturu. Text je napsaný dokumentárně-historickým a publicistickým stylem.

Dokumentárně-historický styl se v textu odráží díky tomu, že nám autor podává informace o výsledcích svého bádání v archivech Lubjanky, a tím dokumentuje skutečné události. Dokládá je citacemi z oficiálních výslechů, hlášeními tajných agentů (například str. 103–105), okopírované korespondence (například str. 102), novinových inzerátů (například str. 99), a dokonce přikládá i fotokopii příkazu k prohlídce (str. 115).

Publicistický styl je zjevný v aktuálnosti a pravdivosti textu, jehož cílem je informovat a vzdělat širokou veřejnost v historických událostech Ruska. Autor používá jazyk srozumitelný pro velkou škálu ruských čtenářů, což si můžeme doložit i tím, že se v textu objevují jak odborné názvy (*толстые журналы; рабочий дом; Совстрой*) tak i knižní slova (*очеловечение*), slova v přeneseném významu (*ищейки; гриметь*), slova zastaralá (*служитель; крамола*), aforismy (*пустить арана; мавр сделал свое дело*) a idiomy (*гамбургский бой*).

Autor velmi dobře pracuje s jazykem a nenásilně vtahuje čtenáře do děje prostřednictvím inkluzivního plurálu, jde například o výrazy:

... наречем его просто Гепеухов...

... А мы послушаем Гепеухова, теперь слово — ему...

Jeho vyprávěcí postup se odráží v chronologické výstavbě textu, v němž nás informuje o soukromém životě spisovatele Michaila Bulgakova. Zároveň také autor popisuje tehdejší situaci v Sovětském svazu. Můžeme si uvést několik příkladů:

¹² DVOŘÁK, Libor. Ruská média od Lenina k Putinovi [online]. [cit. 8.8.2015]. Dostupné na: http://www.radioservis-as.cz/archiv10/15_10/15_tema.htm.

... Кончилась Гражданская война. Грозы военного коммунизма остались позади, советская власть переходила к строительству невиданной, первой в истории, социалистической республики. Начали с отступного маневра...

... V Rusku skončila občanská válka. Mračna válečného komunismu se rozplynula. Sovětská vláda se soustředila na vybudování jedinečné socialistické republiky, první v historii. Začali úhybným manévrem...

... Однако гибкость в экономике вовсе не означала идейной шаткости...

... Ekonomická pružnost však neotřásla vládní ideologií...

... прибавилась копия перлюстрированного ОГПУ письма из Берлина...

... přibyly kopie dopisu z Berlína, který pracovníci OGPU předem prolustrovali...

Přestože se v textu objevují odbornější výrazy, nevyžadují speciální přípravu čtenáře, a tedy se jedná o běžnou terminologii. Jsou to výrazy jako například: *сводка; агентурно-осведомительная сводка; сменовеховцы; активотделение; ордер на обыск*; atd.

V textu zároveň nacházíme mnoho zkratk a zkratkových slov, což je pro ruský jazyk příznačné. Oproti jazyku českému, ruština a Rusové taková slova používají v naprosto běžných projevech. Můžeme si uvést několik příkladů zkratk (*ОГПУ; СО ОГПУ; ЦК ВКП(б)*) a několik příkladů zkratkových slov (*активотделение; оперуполномоченный; совстрой*).

Kromě citací dokumentů nalezených v archivu Lubjanky používá autor i citace z děl Michaila Bulgakova. Jedná se o citace především z povídky *Psí srdce* a románu *Mistr a Markétka*.

3.3 Pragmatická rovina překladu a jeho příjemce

3.3.1 Pragmatická rovina překladu: obecný přístup

Jak již psal průkopník Jiří Levý ve svém díle *Umění překladu* „za nejpodstatnější hledisko v teorii a praxi překladu považujeme hledisko funkční, které zkoumá, jaké sdělovací funkce mají jednotlivé jazykové prvky a které sdělovací prostředky ve vlastním jazyce mohou plnit stejnou funkci.“¹³

„Úkolem překladatele není reprodukovat, a tím méně přetvářet elementy a struktury originálu, nýbrž vystihnout jejich funkci a užít místo nich elementy a struktury vlastního jazyka, které by v míře co největší mohly být jejich substituty a ekvivalenty stejně vhodnými a účinnými.“¹⁴

A jelikož má překladatel za úkol dešifrovat sdělení obsažené v původním textu autora a přeformulovat toto sdělení do svého jazyka tak, aby čtenář přeloženého textu dostal stejnou informaci jako čtenář původního díla, bylo nezbytné při překladu tohoto textu, který vypráví o ruských dějinách, zachovat objektivitu a veškeré aspekty autorova stylu. V překladatelském procesu se zároveň nesmí zapomínat na potenciálního příjemce překladu, kterým je široká veřejnost (v našem případě česká).

Pokud bychom se blíže zaměřili na příjemce překladu, jak jsem již uvedla, jde o širokou veřejnost, avšak primárně jde o čtenáře, kteří již mají určité historické povědomí a touží si své znalosti rozšířit o historická fakta, která byla dlouhou dobu skrytá před světem. Jak uvedl sám autor v několika rozhovorech, jeho hlavním cílem je zprostředkovat „ruský Norimberk“. Tento cíl v českém prostředí nevyzní tak naléhavě, jako v ruském, nicméně snaha o zachování historické pravdy může zasáhnout českého čtenáře, stejně jako ruského nebo i jakéhokoliv jiného. Tím spíše, že autor dokládá svá tvrzení kopiemi reálně existujících dokumentů, citacemi výslechových protokolů a osobních dopisů. Autorovi jde hlavně o to, abychom se ponaučili z minulosti a již nedovolili, aby se opakovala. „Protože člověk bez paměti je člověk bez vědomí.“¹⁵

¹³ LEVÝ, Jiří. *Umění překladu*. Praha: Ivo Železný, 1963. str. 26

¹⁴ LEVÝ, Jiří. *Umění překladu*. Praha: Ivo Železný, 1963. str. 28

¹⁵ DVOŘÁK, Libor. *Chmurné osudy sovětských politických vězňů*. Český rozhlas, Studio STOP [online]. 18.7.2011[cit. 8.8.2015]. Dostupné na: http://m.rozhlas.cz/cro6/stop/_zprava/923150.

V souvislosti s tím vším při překladu textu nedochází k zásadním změnám na rovině pragmatické, ale musíme pamatovat na množství reálií a historických faktů. Autor uvádí řadu doplňujících poznámek, týkajících se především zúčastněných osob a názvů různých organizací. Přestože byl text originálu napsán primárně pro ruského čtenáře a ruské prostředí, cítil autor potřebu některé informace doplnit.

V některých případech jsem jako překladatelka cítila potřebu rozšířit poskytované sdělení o doplňující informace, abych český text více přiblížila českému čtenáři a tím si i on mohl udělat stejnou představu o dané skutečnosti jako čtenář originálního textu.

3.3.2 Potenciální příjemce překladu

S ohledem na momentální dění v Evropě a vztahů Ruské federace se zbytkem Evropy (tj. obsazení Krymu, embargo na dovážené potraviny atd.) je toto téma velmi ožehavé a zajímavé pro čtenáře napříč všemi vrstvami české společnosti. Proto se potenciálním příjemcem může stát jak odborník, tak i naprostý laik, který sleduje aktuální dění.

Co se týká odborníků, mohou to být historici, kteří neovládají ruský jazyk nebo ho neovládají natolik, aby si přečetli toto dílo v originále. Zároveň dané téma může zaujmout lingvisty, kteří se zaměřují na Rusko a jeho kulturu nebo na oblast Dálného východu. Politologové mohou čerpat z politických praktik tajných služeb, které jsou v díle znázorněné.

Laický příjemce může být, jak jsem již uvedla, díky nynější „populárnosti Ruska“ obyčejný student, člověk ve středním, ale i ve středně pokročilém věku, nebo historický nadšenec.

V ideálním případě by měla být celá trilogie *Raby Svobody* co nejdříve přeložena alespoň do základních světových jazyků, aby se pravda v ní obsažená dostala co nejdříve k co největšímu počtu lidí.

3.4 Překladatelské problémy

3.4.1 Název

Název literárního díla je mnohdy umělecký čin: zhuštění obsahu do důmyslného slovního spojení, šťastně volený citát. Je částí invenčního tvůrčího děje básnického; jím má být domyšlena kompozice díla.¹⁶

Překlad názvů je většinou pro překladatele velkým oříškem. V poslední době je trendem překládat názvy na základě obsahu díla tak, aby daný obsah odrážely, přestože se často neshodují ani s formou, ani s původní myšlenkou obsaženou v názvu díla.

V části díla, kterou jsem si vybrala pro překlad, je název kapitoly a dalších podkapitol svým způsobem jednoduchý a odráží myšlenku dané části. Proto jsem zvolila jednoduchý přístup k překladu názvů.

Tak například název kapitoly *Мастер глазаму ГИИУ*, jež jsem přeložila jako *Mistr očima GPU*, odráží děj této kapitoly, jelikož se v ní popisuje, jak Michaila Bulgakova sledovali tajní agenti. Dočítáme se zde o hlášeních těchto tajných agentů, kteří je podávali svým nadřízeným, a zároveň jsou tu citována přesná znění těchto hlášení. Proto si i čtenář na základě uvedených dokumentů může o Bulgakovovi udělat stejný obrázek, jaký si o něm v té době mohli udělat vysoce postavení úředníci Tajné policie OGPU.

Druhá část názvu kapitoly, *За кулисами жизни Михаила Булгакова*, konkretizuje, o kterého mistra se bude jednat. Zároveň nám sám název napovídá, že nepůjde o informace, které jsou o Bulgakovovi běžně dostupné v jeho biografích. Proto jsem i zde zvolila doslovný překlad: *V zákulisí života Michaila Bulgakova*.

Názvy podkapitol *Выявить физиономию* a *Визит серой фигуры* mi před přečtením dané podkapitoly moc nedávaly smysl. Přesto jsem cítila, že v následujícím textu najdu vysvětlení a opodstatnění takto zvolených názvů, kterého se mi dostalo. Jde zde totiž o snahu autora zaujmout čtenáře a vtáhnout je do děje. Ruský název je dostatečně expresivní a proto se v českém jazyce

¹⁶ BENEŠ, Josef. O názvech slovesných děl. Naše řeč, ročník 44. 1961[online]. [cit. 8.8.2015]. Dostupné na: <http://nase-rec.ujc.cas.cz/archiv.php?art=4856>.

nabízel ekvivalent *Tváří v tvář*, ten však posouvá význam a ztrácí se v něm sám děj odhalení. Zvolila jsem proto překlad *Odhalit pravou tvář*.

Co se týká názvu druhé podkapitoly *Buzum cepoï фигуры*, hned vyvstává otázka o jaké šedé figuře, nebo spíše loutce, autor mluví? Z textu se pak dozvídáme, že má na mysli tajné agenty, kteří pronásledovali Bulgakova na každém kroku. Také je zřejmé, že nešlo pouze o tyto agenty, ale i o obyčejné lidi, jako byl například nájemník z domu číslo 9, který spolupracoval s tajnými složkami, ať už to bylo na dobrovolné nebo nedobrovolné bázi. Proto jsem zvolila překlad *Návštěva šedé postavy*, z něhož se hned (stejně jako v ruském názvu) nedozvídáme nic konkrétního. Zamýšlela jsem se také, proč autor zvolil šedou barvu? Ve svých úvahách jsem došla k závěru, že šedá barva je nicneřikající, nemá ani pozitivní, ani negativní stylistické zabarvení. Postupem děje se však všechny postavy vybarvují, stejně jako se vybarvil již zmiňovaný nájemník.

3.4.2 Reálie

Akademický slovník cizích slov definuje reálie jako „věcné poznatky, údaje, informace charakteristické pro obraz určité doby, kulturní neznámé zeměpisné prostředí, životní styl ap.; zvláštní poznatky o životě a kultuře určitého národa.“¹⁷

Při překladu reálií se obecně nejčastěji používá transkripce a transliterace. Dalšími možnostmi jsou kalkování, substituce nebo popisná forma. Ve své práci jsem využila především transkripce (například *Gepeuchov*) a transliterace (například *OGPU*).

3.4.2.1 Historické reálie

Největší potíže při překladu dobových reálií nastaly při uvádění různých oddělení OGPU. Při hledání informací jsem zjistila, že OGPU mělo zvláštní tajné oddělení (*Секретное отделение ОГПУ*), které bylo podsložkou výše uvedeného úřadu. V českém prostředí se běžně vyskytuje termín *tajná policie*, proto jsem ho v překladu zachovala. Toto tajné oddělení (policie) se dělilo na další pododdělení nebo sekce (*первое, второе, третье*, atd.) na základě skupin lidí, na které se soustřeďovala jejich práce.

¹⁷ PETRÁČKOVÁ, Věra, KRAUS, Jiří a kol. Akademický slovník cizích slov. Praha: Academia, nakladatelství AV ČR, ÚJČ, 2001. str. 649.

V textu se dočteme o *Sedmém a Pátém oddělení Tajné policie OGPU*. Sedmé oddělení mělo na starosti boj se zakavkazskými národními stranami a menševiky, kdežto Páté oddělení bojovalo s pravicovými stranami a s antisovětsky naladěnou inteligencí a mládeží.¹⁸

Dalším náročným momentem byl překlad výrazu *гамбургская борьба*. Při hledání správného českého významu jsem zjistila, že výraz vznikl opravdu v Hamburku, jelikož právě tam se takové boje konaly. V ruském prostředí se tento výraz stal idiomem, který je pro ruského čtenáře běžně známý a používaný. Část významu můžeme českému čtenáři přiblížit díky pojmu *wrestling*, nicméně zde chybí druhá, a velmi podstatná významová část, která spočívá v tom, že se bojovníci jednou za rok setkali a za zavřenými dveřmi, bez jakéhokoliv publika, bojovali čestně, a tím si mezi sebou nastavovali třídy bojovníků pro nadcházející rok. Jelikož však sám autor v textu vysvětluje, co hamburský boj byl a v čem spočíval, rozhodla jsem se tento výraz v překladu zanechat jako *hamburský souboj* (popřípadě boj).

Výraz *Никитинские субботники* byl dalším překladatelským oříškem. Hned se nabízel překlad *Nikitinovské sobotníky*. Při hlubší analýze jsem však došla k závěru, že tento výraz pro českého čtenáře nebude tak transparentní, jako pro toho ruského, přestože slovo *sobotník* není českému čtenáři úplně cizí. Proto jsem zvolila popisnou formu a výraz přeložila jako *sobotní literární večery u madam Nikitinové*. Tento postup jsem dodržela i u dalšího výrazu spojeného s touto událostí: *никитинская аудитория* jsem přeložila jako *posluchači madam Nikitinové*.

V textu se objevila ruská zkratka *НЭП*, kterou autor hned dešifruje jako *новая экономическая политика*. Při hledání českého ekvivalentu jsem našla obecně známý termín *NEP* (*nová ekonomická politika*), jehož význam se naprosto shoduje s ruským významem a jde tedy o terminologii. Proto jsem v textu použila českou zkratku a hned ji čtenáři dešifrovala, analogicky s textem originálu.

Jelikož text originálu vypráví o historické době a o historických událostech dané doby (první polovina 20. století), mohli bychom v textu najít ještě mnoho historických reálií (například

¹⁸ KOLAKIDI, Alexandr. Šit i meč. Moskva: Olma media, nakladatelství NEVA, 2002, str. 346. [online]. [cit. 8.8.2015]. Dostupné na: <https://books.google.cz/books>.

Лубянка, Брокгаус и Ефрон). Protože jsem však v českém prostředí tyto výrazy našla, rozhodla jsem se je nekomentovat ve svém komentáři k překladu.

3.4.2.2 Adresy a názvy

V překládaném textu se ve velké míře vyskytují adresy (například *Большая Садовая, Пречистенка, Маросейка, Газетный* atd.), názvy novin nebo časopisů (například *Правда, Дейли кроникл, Красный журнал для всех, Новая русская книга* atd.) a míst (například *Колонный зал в доме Союзов, Дом Герцена* atd.).

Při převodu adres jsem zvolila českou transkripci (například *Bolšaja Sadovaja, Prečistěnka, Marosejka, Gazetnyj*), abych zachovala kulturní exotičnost a připomněla čtenáři, že se děj odehrává v Rusku. Jelikož jsou však tyto názvy pro českého čtenáře nicneříkající, u každé adresy jsem konkretizovala, zda se jedná o ulici (*Маросейка*), uličku (*Газетный пер.*), nebo čtvrť (*Замоскворечье*).

Při převodu názvů časopisů a novin jsem se rozhodla pro volný český překlad, protože by transkripce českému čtenáři ani nepřiblížila politický význam, který je v názvech skrytý. Samozřejmě jsem nejprve hledala, zda již existují české překlady, bohužel jsem však byla úspěšná pouze v případě názvu novin Daily Chronicle, jež jsou původně anglické a v českém prostředí se proto používá jejich anglický název. Ve svém překladu jsem tento anglický tvar názvu zachovala. V ostatních případech, jak již uvádím výše, jsem zvolila volný překlad, a proto se čtenář českého textu dozvídá o novinách *Pravda*, časopisu *Rudý časopis pro všechny*, nebo časopisu *Nová ruská kniha*.

Stejný postup jsem zvolila i při překladu názvů Bulgakovových děl, které nebyly nikdy přeloženy do českého jazyka. Jedná se především o díla: *Чтение мыслей, Послание евангелисту Демьяну Бедному, Меморандум* a *Под пятой*. V českém překladu zní proto tyto názvy následovně: *Čtení myšlenek, Dopis evangelistovi Děmjánu Bědnému, Memorandum* a *Pod dohledem*. U posledního zmíněného názvu jsem však nemohla použít překlad *Pod patou*, jelikož by neodrážel pointu celého názvu, a proto jsem zvolila výstižnější formulaci *Pod dohledem*.

Při překladu názvů míst nebo budov jsem dohledala české znění těchto názvů. Největší problém nastal při hledání českého ekvivalentu termínu *Дом союзов*. Nejdříve se nabízela možnost *Dům sovětů*, tu jsem však nakonec zavrhla, jelikož dochází k posunutí významu a zároveň takový dům (rusky: *Дом советов*) existuje v Kaliningradě. Vycházela jsem z pojmu *союз*, což česky znamená *spojenec*¹⁹, *svaz*. Použití varianty *Dům svazu* nebo *Svazový dům* jsem prověřovala ve volně dostupných zdrojích na internetu a zároveň v díle *Dějiny Ruska* od Milana Švankmajera, ale moje hledání nebylo úspěšné. Švankmajer sice mluví o *svazových schůzích*, ale vyhýbá se místu určení. Proto jsem došla k závěru, že tento výraz se v českém prostředí nevyskytuje. Další variantou byl termín *Dům odborů* nebo *Odborový dům*, který se v českém prostředí vyskytuje ve spojení s komunistickou dobou. Zároveň jsem našla překlad tohoto ruského termínu i v magisterské diplomové práci z Ústavu slavistiky Masarykovy univerzity²⁰, kde je termín přeložen jako *budova odborů*. Jelikož však slova *budova* a *dům* jsou synonyma, rozhodla jsem se použít termín *Dům odborů*, abych alespoň částečně zachovala formu ruské předlohy.

3.4.2.3 Kulturní reálie

Při překladu se překladatel často setká s kulturní reálií, která nemá ekvivalent v cílovém jazyce překladu. Nemusí ani jít o vzdálené kultury, jako je například české kultuře vzdálená arabská, čínská (nebo mnohé jiné). Taková situace nastala i ve vybrané části mé bakalářské práce, kdy termín *толстый журнал* je pro ruského čtenáře běžně známý a hned si pod ním představí časopis ve formě knihy s měkkými deskami, jehož obsah se neustále mění. S knihou ho pojí objem výtisků, s časopisem pravidelná publikace. V českém prostředí jsem však nenašla žádný adekvátní ekvivalentní termín. V podobném formátu se například tiskne časopis *Naše řeč*, nebo modernější časopisy jako například *Cosmopolitan*, *Forbes*. Protože se však v textu originálu jedná o literární časopis, tj. odborný časopis bez obrázků, pro svůj překlad jsem zvolila opisnou formu *odborný literární časopis*.

¹⁹ KOPECKÝ, Leontij. Rusko-český slovník. Slovanské nakladatelství v Praze. 1951. str. 1068.

²⁰ BEČANOVÁ, Pavlína. Diplomová práce: Charakteristika ruské slovní zásoby sovětského období. [online]. [cit. 9.8.2015]. Dostupné na: http://is.muni.cz/th/329464/ff_m/Diplomova_prace_-_Charakteristika_slovní_zasoby_sovetskeho_obdobi.txt.

3.4.3 Intertextualita

3.4.3.1 Překlad citací z děl Michaila Bulgakova

Autor ve svém díle cituje pasáže z povídky *Psí srdce* a románu *Mistr a Markétka* od Michaila Bulgakova. Jelikož jsou tato dvě díla v českém prostředí známá, vycházela jsem z oficiálních překladů, které v minulosti vznikly. Problém nastal při hledání citovaných pasáží, jelikož autor neuvádí svůj zdroj ani číslo vydání, ze kterého čerpal. Při hledání citovaných úseků jsem nejdříve tyto části vyhledávala v ruském jazyce v on-line verzích těchto děl, abych se zorientovala, ve které části díla se citace nachází. Následně jsem přistupovala k českému překladu.

Překlad pasáží z povídky *Psí srdce* jsem čerpala ze dvou zdrojů, a to z překladu od Ludmily Duškové z roku 1989²¹ a z novějšího překladu Aleny Morávkové z roku 1990²². Překlad paní Morávkové je mnohým zdařilejší, přesto mi mnohdy práci na překladu ještě více zkomplikoval.

Tak například při překladu termínu *рабочий дом*, který v ruském jazyce označuje dům, kde bydlí spodina společnosti²³, uvádí paní Dušková termín *družstevní dům*, kdežto Morávková se tomu úplně vyhýbá a zjednodušuje termín jednoduše na *dům*. Ve svém překladu jsem použila opisnou formu, aby termín lépe zapadl do celého kontextu díla, a proto vznikla varianta *dům, do kterého nastěhovali proletariát*.

U ruského výrazu *крепкая бумажка* uvádí Morávková překlad *platné potvrzení... záruka*. Dušková ve svém překladu má variantu *papíry na byt... pořádný dekret*. Ve svém překladu jsem však použila vlastní variantu *pořádné lejstro*, abych zachovala hovorovost a expresivitu ruského výrazu.

Pojem *пазыха* překládá Dušková jako *krizi (hospodářskou)*, Morávková jako *zmatky*. Ve svém překladu jsem použila slovo *rozruch*, které se mi zdálo v tomto případě nejlepší volbou. Zároveň to koresponduje i s následujícím slovem *strašák*, jelikož jsou obě tato slova mužského rodu.

²¹ DUŠKOVÁ, Ludmila. Michail Bulgakov, *Psí srdce*. Přeloženo 1989. Praha: nakladatelství Hynek, s.r.o. 1997.

²² MORÁVKOVÁ, Alena. Michail Bulgakov, *Divadelní román, novely a povídky*. Praha: nakladatelství Levné knihy KMa, 2000.

²³ SUCHAREV a spol. *Большой юридический словарь*. 2003. [online] [cit. 9.8.2015] Dostupné na: <http://dic.academic.ru/dic.nsf/lower/19875>.

Při citaci dialogů z románu Mistr a Markétka jsem citovala překlad paní Morávkové, který vznikl v roce 1969.

3.4.4 Syntaktická rovina

3.4.4.1 Dlouhá souvětí

Pro ruský jazyk jsou dlouhá souvětí příznačná, pro češtinu však nejsou tak běžná. V zájmu lepší srozumitelnosti českého textu jsem dlouhá ruská souvětí rozdělila, pokud to bylo možné, na několik vět. Jako příklad uvedu následující větu na straně 100:

... Настал черед интеллигенции, предстояло проверить ее на благонадежность, селекционировать: покорных — подчинить; от непокорных — избавиться: кого выбросить за кордон, кого, наоборот, изолировать и упрятать поглубже; а самых непокорных — к стенке, на революционном жаргоне — пустить в расход...

... Přišla řada na inteligenci. Úkolem bylo prověřit její spolehlivost, provést selekci. Pokorné bylo třeba podrobit, nepokorných se zbavit. Někoho z nich hodit přes palubu, jiného naopak izolovat a schovat co nejhlouběji. A ty, kteří nejvíce vzdorovali, postavit ke zdi, řečeno revolučním žargonem — dát na odpis...

U tohoto souvětí vidíme, jak informace, které jsou v něm obsažené, gradují. Autor dosahuje této gradace díky pomlčkám a rozkazovacímu tónu, který je zastoupený slovesy v infinitivním tvaru. Český překlad nevyznívá tak stroze jako ruská předloha. Nicméně jsem se snažila dosáhnout gradace v druhé polovině tohoto příkladu při použití sloves v infinitivním tvaru.

V následujícím souvětí z téže strany je zjevné, že se autor snažil o vytvoření iluze administrativního stylu. Proto jsou jednotlivé věty velmi krátké a působí, jako kdybychom je četli z nějakého formuláře. Při překladu jsem zvolila spíše formu, která se používá v životopisech.

... Прописался в Москве год назад, тридцати одного года от роду, женат, живет очень бедно, в коммунальной квартире, служит секретарем в литературном отделе Главполитпросвета, перебивается мелкими гонорарами, печатая фельетоны в газетах и журналах....

... Před rokem se přihlásil k trvalému pobytu v Moskvě, je mu třicet jedna let, je ženatý, žije velmi nuzně v komunálním bytě, pracuje jako tajemník v literárním oddělení Hlavního výboru pro politickou osvětu (Glavpolitprosvět). Protlouká se díky malým honorářům za fejetony, které publikuje v novinách a časopisech...

V následujícím souvětí ze strany 102 autor rozděluje výpovědi pomlčkami, a tak z prostřední výpovědi dělá vsuvku. Při překladu jsem je rozdělila na tři samostatné věty.

... Начало положил в 1925 году неведомый нам секретный агент — имена и клички этого разряда служителей Лубянки засекречены до сих пор и в изученных нами документах отсутствуют, поэтому наречем его просто Гепеухов — словом, изобретенным самим Булгаковым...

... V roce 1925 tuto práci začal vykonávat neznámý agent. Jména a přezdívky takovýchto služebníků Lubjanky jsou dodnes tajné a v dokumentech, které jsme prozkoumali, nejsou uvedeny, proto mu budeme říkat jednoduše Gepeuchov. Pojmenujeme ho slovem, které vymyslel sám Bulgakov...

Některá souvětí jsem se však rozhodla nerozdělovat, abych tak zachovala plynulost textu a zároveň zachovala styl autora. Jako příklad mohu uvést souvětí na straně 107:

... Если и подобные грубо замаскированные (ибо все это «очеловечение» — только подчеркнуто заметный, небрежный грим) выпады появляются на книжном рынке СССР, то белогвардейской загранице, изнемогающей не меньше нас от бумажного голода, а еще больше от бесплодных поисков оригинального, хлесткого сюжета, остается только завидовать исключительнейшим условиям для контрреволюционных авторов у нас...

... Pokud se stejně špatně zamaskované pokusy (jelikož všechno to přetváření v člověka pouze zdůrazňuje viditelnou, ledabylou masku) objevují na knižním trhu v SSSR, pak bělogvardějské

zahraničí, které přinejmenším stejně jako my trpí hladem po knihách, a ještě více trpí bezvýsledným hledáním originálního, silného námětu, může pouze závidět těm naprosto výjimečným podmínkám, které kontrarevoluční autoři v Rusku mají...

3.4.4.2 Vsuvky

Slovník spisovného jazyka českého definuje vsuvku jako něco, co je do něčeho nebo mezi něco vloženo.²⁴ Vitalij Šentalinskij používá vsuvky v hojném počtu a odděluje je pomlčkami a čárkami. Můžeme se domnívat, že tyto vsuvky jsou svým způsobem informace, které jsou obsaženy v jeho díle, a on prostřednictvím své trilogie vkládá zjištěná fakta do obecně známých informací o pronásledovaných spisovatelích.

Na místech, kde hráli klíčovou roli, jsem se je pokusila zachovat. V pravidlech českého pravopisu je uvedeno, že pro větší výraznost se oddělují vsuvky pomlčkami²⁵. Na základě této poučky jsem zdůraznila informaci například v následujících dvou větách ze strany 114:

... Прежнее — в Обуховом переулке. Выделили исполнителя — оперуполномоченного Врачева...

... Stejně jako dřív — v Obuchovově uličce. Určili vykonavatele — zplnomocněného touto operací, Врачева...

Naopak vsuvky, které spíše měly funkci vysvětlovací, jsem přeložila vedlejší nebo samostatnou větou. Uvedu několik příkladů ze strany 102, 109 a 116:

... поэтому наречем его просто Гепеухов — словом, изобретенным самим Булгаковым...

... proto mu budeme říkat jednoduše Gepeuchov. Pojmenujeme ho slovem, které vymyslel sám Bulgakov...

... А лубяньские служаки отмечают это по-своему — посмертным доносом!...

... Horliví úředníci Lubjanky však slavili podle svého, a to posmrtným udáním!...

²⁴ Slovník spisovného jazyka českého. Ústav pro jazyk česky. 2011.[online] [cit. 9.08.2015] Dostupné na: <http://ssjc.ujc.cas.cz/search.php?hledej=Hledat&heslo=vsuvka&sti=EMPTY&where=hesla&hsubstr=no>.

²⁵ Pravidla českého pravopisu. Školní vydání. Praha: Státní pedagogické nakladatelství. 1958. str. 78.

... в котором в то время находился Союз писателей и сосредотачивалась публичная литературная жизнь, — тот самый знаменитый писательский муравейник...

... ve kterém se v té době nacházel Svaz spisovatelů a kde se soustřeďoval veřejný literární život, jsou posíláni kvalifikovaní agenti. Totéž věhlasné spisovatelské mraveniště...

... Опять молчали — до прихода хозяина...

... Opět se odmlčeli, než přišel pán domu...

3.4.5 Lexikální rovina

3.4.5.1 Frazeologie

Akademický slovník cizích slov dešifruje pojem frazeologie jako soubor frazémů v slovní zásobě určitého jazyka nebo ustálených frází a výrazů některých oborů.²⁶ Slovník autora je bohatý na frazeologismy, proto často při překladu vznikaly potíže s převodem frazeologismů.

Jako příklady ustálených frází mohu uvést:

... (в столице) — пруд пруди...

... (v hlavním městě) tucty...

... Пара глаз хорошо, а две — зорче...

... Jeden pár očí je dobrý, dva — lepší...

... накипь литературы...

... literární naplaveninou...

Při překladu frazeologismu *остаться с носом* jsem nejprve hledala český ekvivalent spojený s částí obličeje, konkrétně s nosem. Nabízely se varianty: *strká do všeho nos, má na to nos*. Tyto frazeologismy jsou však v českém jazyce spojené se zvědavostí, což mi v kontextu ruského textu

²⁶ PETRÁČKOVÁ, Věra, KRAUS, Jiří a kol. Akademický slovník cizích slov. Praha: Academia, nakladatelství AV ČR, ÚJČ, 2001. str. 245.

nedávalo smysl. Proto jsem se pak zaměřila na přesný význam ruského frazeologismu, který znamená *neúspěch, zůstat bez toho, s čím (člověk) počítal*²⁷. Pro svůj překlad jsem využila adekvátního českého frazeologismu, jak uvádím v příkladu níže:

... Рабочая делегация остается с носом...

... Dělnická delegace odchází s prázdnou...

Velmi náročný, jak pro pochopení, tak i pro překlad, se ukázal frazeologismus *Мавр сделал свое дело*. Bez znalosti vnitřního kontextu je jasné, že se jedná o vykonání nějaké práce Maurem, otrokem. Při analýze ruského frazeologismu jsem zjistila, že se jedná o repliku z díla Freidricha Schillera *Fiescovo spiknutí v Janově* (rusky *Заговор Фиеско в Генуе*) z roku 1783. Celá replika zní: *Мавр сделал свое дело, мавр может убираться*²⁸ (v německém originále: *Der Mohr hat seine Arbeit getan, der Mohr kann gehen*).

Při rozboru slova *мавр* dešifruje česko-ruský slovník od Kopeckého toto ruské slovo jako *Maur*²⁹. Do popředí se dostává význam *černoch, Arab*. Jde o ironickou charakteristiku toho, kdo udělal dříve něco dobrého.³⁰ Tím autor trilogie naráží na poměry historické doby, o které píše. Při hledání českého ekvivalentu jsem si poslechla rozhlasovou hru od L. Bělohorské a J. Uhrina *Spiknutí*, která zazněla v roce 2007 na stanici ČRo Dvojka. Proto jsem ve svém překladu zvolila termín *mouření*³¹. Dnešnímu čtenáři však může znít trochu zastarale. V překladu tedy výše uvedená replika zní následovně: *Mouření svou práci vykonal*.

Nejjednodušší překlad ruského ustáleného spojení je uveden v příkladu níže. Přestože je v ruském výrazu *перья* význam *peří*, nejdříve jsem uvažovala nad variantou *brka*, ale nakonec jsem zvolila

²⁷ ŠANSKIJ, N.M. a spol. Učebnyj frazeologičeskij slovari. 1997 [online] [cit. 9.8.2015] Dostupné na: http://phraseologiya.academic.ru/745/остаться_с_носом.

²⁸ LUNAČARSKIJ, FISKANOV. Freidrich Schiller. *Zagovor Fiesko v Genue*. Moskva: Gosudarstvenoe izdatel'stvo, 1930. str. 255 [online] [cit. 9.8.2015] Dostupné na: http://files.school-collection.edu.ru/dlrstore/cc9f0351-1ce5-544c-095d-1d1ea9ada02a/Shiller_Zagovor%20Fiesko%20v%20Genue.pdf.

²⁹ KOPECKÝ, Leontij. *Rusko-český slovník*. Slovanské nakladatelství v Praze. 1951. str. 448.

³⁰ MOKIJENKO, NIKITINA. *Boľšoj slovari ruskich pogovorok*. 2007 [online] [cit. 9.8.2015] Dostupné na: <http://dic.academic.ru/dic.nsf/proverbs/4903/MABP>.

³¹ *Slovník spisovného jazyka českého. Ústav pro jazyk český*. 2011.[online] [cit. 9.8.2015] Dostupné na: <http://ssjc.ujc.cas.cz/search.php?hledej=Hledat&heslo=mouřen%C3%ADn&sti=EMPTY&where=hesla&hsubstr=no>.

pero. Vycházela jsem z toho, že se jedná o psací nástroj. Historicky se v Čechách psalo *husím brkem* a dnes se píše *perem*.

...обострит их перья...

...zostří jejich pera...

Pevně věřím, že se mi podařilo v textu rozpoznat všechny frazeologismy a najít jejich správné ekvivalenty v českém jazyce.

3.4.5.2 Báseň, vtip

V textu, na straně 110, se vyskytuje úryvek z básně od A. S. Slavatinského *Tak bylo!*. Bohužel jeho básně nebyly přeloženy do českého jazyka a proto jsem zvolila volný překlad básně.

Nejnáročnější byl překlad vtipu na straně 116, jehož ruské znění je následující:

Стоит еврей на Лубянской площади, а прохожий его спрашивает: «Не знаете ли вы, где тут Госстрах?» — «Госстрах не знаю, а госужас — вот!»

Zde jsem se musela zamyslet nad několika rovinami, které se v tak krátkém vtipu nacházejí. První byla funkce slova *еврей*. Pejorativní význam tohoto slova je: někdo, kdo přešel na druhou stranu.³² Druhá rovina je hra slov *Госстрах* a *госужас*. Slovo *Госстрах* je zkratkové slovo, které můžeme dešifrovat v ruském jazyce jako *государственное страхование*. Druhé zkratkové slovo *госужас* je tvořeno stejným postupem. Druhá část tohoto slova (*ужас*) je však synonymem k ruskému slovu *страх*. Poslední rovinou je historická doba, jelikož je vtip vyřčen v roce 1926.

Při hledání českého překladu jsem se rozhodla slovo *еврей* přeložit jednoduše jako *žid*, jelikož i v českém kontextu vyznívá pejorativní význam. Pak jsem hledala česká synonyma, která by obsahovala význam strachu, hrůzy a smrti. Nabízela se varianta:

Stojí žid na Lubjanském náměstí a kolemjdoucí se ho ptá: „Nevíte náhodou, kde se tu dá pojistit proti smrti?“ „To nevím, ale na smrt — tady!“

³² BROCKHAUS, Библичeskaja Enciklopedia, 1994. [online] [cit. 9.8.2015] Dostupné na: http://dic.academic.ru/dic.nsf/enc_bible/1303/Еврей.

V této variantě se zachoval pojem *pojišťovna* a zároveň je zde zastoupený i pojem *smrt*. Nevyznívá to však v českém kontextu tak hrůzostrašně, jako v ruské předloze. Proto jsem se snažila význam hrůzy spojit s židem a vznikla varianta:

Stojí žid před Osvětimi a kolemjdoucí se ho ptá: „Promiňte, nevíte, kde je tady spalovna (komunálního odpadu)?“ „Spalovna nevím, ale krematorium tady!“

Nakonec jsem ji však nepoužila, jelikož koncentrační tábor v Osvětimi vznikl až v roce 1939, a tak by uvědomělému čtenáři nedával vtip vyřčený v roce 1926 smysl.

Zkoušela jsem pak vymyslet varianty v kontextu českého komunismu, aby byly pro moderního čtenáře srozumitelnější. Napadlo mě:

Stojí policista před Pankrácí a kolemjdoucí „mánička“ se ho ptá: „Promiňte, nevíte, kde je tady holičství? „Holičství nevím, ale VB je tady!“

Ve všech těchto variantách se však něco ztrácí. Dochází v nich k substituci místa, například namísto Lubjanky je Osvětim nebo Pankrác. Také se neshoduje historická doba existence Osvětimi a VB. Proto jsem po dlouhých úvahách a konzultacích s různými profesionálními překladateli dospěla k následující variantě:

Stojí žid na Lubjanském náměstí a kolemjdoucí se ho ptá: „Nevíte náhodou, kde je tady kostel, rád bych se vyzpovídal?“ „Kostel nevím, ale státní zpovědnice — tady!“

Zachovává se zde místo děje podle předlohy (*Lubjanka*), které v celém textu originálu hraje klíčovou roli. V určité míře je zde zastoupená hra slov *vyzpovídat se* a *zpovědnice*, přestože nejde o synonyma, ale o sloveso a podstatné jméno. Je zachován historický kontext, jelikož i v roce 1926 se státní úředníci snažili znevážit před člověkem význam církve. A v poslední řadě byla Lubjanka svým způsobem opravdovou zpovědnicí, jelikož se tam lidé přiznávali i k těm nejhorším činům (které možná ani nespáchali).

3.5 Grafické prostředky

3.5.1 Pomlčka a uvozovky

Jak jsem již uváděla u vsuvek, autor používá mnoho pomlček a to především pro oddělení vsuvek. Do českého jazyka jsem vsuvky oddělovala čárkou, jako vedlejší větu, nebo tečkou, čímž jsem vytvořila samostatnou vetu. Jako příklad si můžeme uvést větu ze strany 111 a 109:

...Публика — потребитель — возмущается...

...Publikum, spotřebitel, se bouří...

...публичная литературная жизнь, — тот самый знаменитый писательский муравейник..

...veřejný literární život... Totéž věhlasné spisovatelské mraveniště...

Pomlčkou autor také uvozuje přímou řeč, která začíná na novém řádku, což je pro pravidla ruského pravopisu naprosto běžné. Jako příklad mohu uvést přímou řeč na straně 114:

— Кто там? — донесся женский голос.

— Это я, гостей к вам привели! — бодро гаркнул арендатор.

V této ukázce vidíme i použití pomlčky před uvozovací větou. Podle pravidel ruského pravopisu, pokud za přímou řečí, která končí otazníkem nebo vykřičníkem, pokračuje text autora, je nutné psát pomlčku. V českém jazyce jsem přímou řeč v tomto dialogu začala a ukončila uvozovkami a následně pokračovala uvozovací větou. Český překlad je tedy následující:

„Kdo je tam?“ zeptal se ženský hlas.

„To jsem já, vedu k vám návštěvu!“ radostně vzkřikl nájemník.

3.5.2 Kurzíva

Pro lepší grafické rozdělení textu používá autor kurzívu pro citace výslechů z odtajněných dokumentů. Ve svém překladu jsem toto pravidlo zachovala, aby byl překlad podobný předloze.

3.5.3 Tři tečky

Autor ruského textu používá tři tečky z několika důvodů. Prvním z nich je vynechání nějakého textu. Druhým, aby na čtenáře zapůsobil, vyvolal v něm určitý dojem, a něco zdůraznil. Ve svém

překladu jsem se snažila zachovat styl autora, ale v některých případech to nebylo nutné, a tak jsem tři tečky nahradila jednou tečkou. Níže uvádím příklady ze strany 101 a 103:

... К делу Булгакова „Биографический словарь“. Гендин...

...K případu Bulgakova „Biografický slovník“. Gendin...

... хозяйка представляет гостям героя вечера — сегодняшнего автора...

... paní domu představuje hostům hrdinu večera – dnešního autora.

Závěr

Tématem předkládané bakalářské práce je komentovaný překlad dokumentárně-historického textu. Pro překlad posloužila vybraná část o Michailu Bulgakovovi z trilogie ruského spisovatele Vitalije Šentalinského *Raby Svobody*. Text ruského originálu je volně dostupný na ruské internetové stránce www.e-reading.club. Zájemce si ho však může zapůjčit i v knižní podobě v knihovně Ústavu translatologie Filozofické fakulty Karlovy univerzity.

Autor na těchto textech pracoval přes dvacet let, které převážně strávil v tajných ruských archivech. Cílem Vitalije Šentalinského bylo zdokumentovat osudy spisovatelů, které sovětský režim pronásledoval a kteří se stali oběťmi Stalinova teroru. Aby se veřejnost (v první řadě ruská) mohla vyrovnat s historickou realitou, bylo důležité opravit a zachovat stěžejní fakta v povědomí ruské společnosti.

Uvedená část byla vybrána kvůli její aktuálnosti a určité vazbě i na české prostředí, které také zažilo doby komunismu. Pro českou společnost nejsou cizí komunistické represe a navíc je Bulgakov v českém prostředí známou osobností.

Proto by vydání celé trilogie mohlo podpořit větší povědomí o životech minulých autorů a zároveň vyvolat zájem o nalezení vlastní, české pravdy o obětech komunistických represí. Nevylučuji ani fakt, že může být dílo vnímáno jako zrcadlo z minulosti, jelikož v lidské historii se mnoho věcí opakuje a my dnes žijeme v době, která se neustále mění. Kvůli tomu nevíme, kam nás tyto změny přivedou, ale po přečtení dané trilogie můžeme alespoň naprosto jistě říci, kam nás dovést nesmí.

Bibliografie

Text originálu:

ŠENTALINSKIJ, Vitalij. Raby Svobody. Dokumentaľnye povesti
Moskva: „Progress-Plejada“, 2009

Slovníky:

ALEXANDROVA, Zinaida. Slovar sinonimov ruskogo jazyka
Moskva: Russkij Jazyk MEDIJA, 2006

FILIPEC, Jiří a kol. Slovník spisovné češtiny pro školu a veřejnost
Praha: Academia, nakladatelství AV ČR, 2004

VENCOVÁ, Marta. Rusko-český slovník
Voznice: nakladatelství LEDA, 2002

KOPECKÝ, Leontij. Rusko-český slovník
Praha: Slovanské nakladatelství, 1951

BRADNOVÁ, FEJTEK, CHROBÁKOVÁ a spol. Encyklopedický slovník.
Praha: Encyklopedický dům Odeon, 1993

KRAUS, Jiří. Akademický slovník cizích slov
Praha: Academia, nakladatelství AV ČR, 2001

VOJNOVA, ŽUKOV, MOLOTKOV, FEDOROV. Frazeologičeskij slovari ruskogo jazyka
Moskva: „Sovetskaja encyklopedia“, 1968

HAVRÁNKOVÁ, B. a kol. Slovník spisovného jazyka českého
Ústav pro jazyk český, 2011
Dostupné online na: <http://ssjc.ujc.cas.cz/search.php?db=ssjc>

EFREMOVA, T. Tolkovyj slovari ruskovo jazyka
Moskva: Russkij jazyk, 2000
Dostupné online na: <http://www.efremova.info>

Translatologická literatura:

LEVÝ, Jiří. Umění překladu
Praha: Ivo Železný, 1963

POPOVIČ, Anton. Preklad a výraz. Bratislava, 1984

POPOVIČ, Anton. Originál - preklad, Bratislava, Tatran, 1983

VLACHOV, Sergej, FLORIN, Sider. Neperevodimoje v perevode

Moskva: Meždunarodnye otnošenija, 1980

Dostupné online na: http://samlib.ru/w/wagapow_a_s/vlahovdoc.shtml

Lingvistická literatura:

ROZENTAL, Ditmar, GOLUB, Irina, TELENKOVA, Margarita. Sovremenyj russkij jazyk

Moskva: AJRIS PRESS, 2006

ČECHOVÁ, Marie a kol. Čeština, řeč a jazyk

Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 1995

BĚLIČ, Jaromír a kol. Pravidla českého pravopisu. Školní vydání

Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1957

HARTMANOVÁ, Věra a Danuše. Pravidla českého pravopisu

Olomouc: Nakladatelství FIN, 1996

Další prameny:

BULGAKOV, Michail. Mistr a Markétka

přeložila Alena Morávková v roce 1969

Vydavatelství Levné knihy, Praha 2002

BULGAKOV, Michail. Divadelní román. Novely a povídky

Povídka Psí srdce. Přeložila Alena Morávková v roce 1990

Vydavatelství Levné knihy, Praha 2000

ŠVANKMAJER, Milan a kol. Dějiny Ruska

Praha: nakladatelství Lidové noviny, 1996

Internetové zdroje:

Encyklopedičeskij slovari

Dostupný na: <http://dic.academic.ru>

Slovari russkich sinonimov

Dostupný na: <http://www.classes.ru/all-russian/russian-dictionary-synonyms-term-51814.htm>

Čeština doma a ve světě, ročník XI

Ústav českého jazyka a teorie komunikace Filozofické fakulty University Karlovy, 1995

Dostupné na: <http://ucjtk.ff.cuni.cz/system/files/publikace/cds/CDS2003-12.pdf>

Na fone Puškina, dokumentární serial

Dostupný na: <http://vidashki.ru/?>

video=Na_fone_Pushkina..._1937_1/8&videohost=rutube&id=e0d04845f559f9cd3b89e932d06d8982

Evropské právní dějiny, Právnická fakulta Masarykovy univerzity

Dostupné na: <http://is.muni.cz/do/rect/el/estud/praf/js09/dejiny/web/pages/sovetske-rusko.html>

DVOŘÁK, Libor. Ruská média od Lenina k Putinovi

Dostupné na: http://www.radioservis-as.cz/archiv10/15_10/15_tema.htm

DVOŘÁK, Libor. Chmurné osudy sovětských politických vězňů. Český rozhlas, Studio STOP

Dostupné na: http://m.rozhlas.cz/cro6/stop/_zprava/923150

BENEŠ, Josef. O názvech slovesných děl. Naše řeč, ročník 44. 1961

Dostupné na: <http://nase-rec.ujc.cas.cz/archiv.php?art=4856>

KOLAKIDI, Alexandr. Šit i meč.

Moskva: Olma media, nakladatelství NEVA, 2002

Dostupné na: <https://books.google.cz/books>

BEČANOVÁ, Pavlína. Diplomová práce: Charakteristika ruské slovní zásoby sovětského období.

Dostupné na: [http://is.muni.cz/th/329464/ff_m/Diplomova_prace_-_](http://is.muni.cz/th/329464/ff_m/Diplomova_prace_-_Charakteristika_slovni_zasoby_sovetskeho_obdobi.txt)

[_Charakteristika_slovni_zasoby_sovetskeho_obdobi.txt](http://is.muni.cz/th/329464/ff_m/Diplomova_prace_-_Charakteristika_slovni_zasoby_sovetskeho_obdobi.txt).

SUCHAREV a spol. Bolšoj juridičeskij slovari. 2003.

Dostupné na: <http://dic.academic.ru/>

MOKIJENKO, NIKITINA. Bolšoj slovari ruskich pogovorok. 2007

Dostupné na: <http://dic.academic.ru/>

BROCKHAUS, Bibličeskaja Enciklopedia, 1994.

Dostupné na: <http://dic.academic.ru/>

<http://nashbulgakov.ru>